

ARCHEOLOGISCHE OPGRAVING

DIKSMUIDE STADHUIS
(prov. WEST-VLAANDEREN)

BASISRAPPORT

Monument
Vandekerckhove

Auteur: Karen LAISNEZ
Redactie: Tina BRUYNINCKX

Monument Vandekerckhove nv
Oostrozebekestraat 54
8770 INGELMUNSTER

Afdeling Archeologie
Rapport 2017/36

Afbeelding op schutblad: overzicht.

0. ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

Opgraving ☒		Prospectie ☐	
Vergunningsnummer: 2012/343			
Datum aanvraag: 13/08/2012			
Naam aanvrager: LAISNEZ Karen			
Naam site: Diksmuide, Grote Markt (Stadhuis)			
Naam aanvrager metaaldetectie: LAISNEZ Karen			
Vergunningsnummer metaaldetectie: 2012/343 (2)			
Opdrachtgever:		Stad Diksmuide Grote Markt 6 8600 Diksmuide	
Uitvoerder:		Monument Vandekerckhove nv Oostrozebekestraat 54 8770 Ingelmunster	
Bevoegde Vlaamse overheid:		Sam De Decker (erfgoedconsulent Onroerend Erfgoed West-Vlaanderen)	
Bevoegde Intergemeentelijke Archeologische Dienst:		/	
Projectleider:		Bert Acke	
Leidinggevend archeoloog:		Karen Laisnez	
Archeologisch team:		Bart Bot, Natascha Derweduwen, Stefanie Haesebeyt, Bert Heyvaert, Annelies Maenhout, , Bert Mestdagh, Frederik Roelens, Christof Vanhoutte	
Plannen:		Tina Bruyninckx	
Conservatie:		Ansje Cools	
Materiaaltekeningen:		/	
Start veldwerk:		28/08/2012	
Einde veldwerk:		12/10/2012	
Wetenschappelijke begeleiding:		Marc Dewilde (erfgoedonderzoeker Onroerend Erfgoed West-Vlaanderen)	
Projectcode:		DIST12	
Provincie:		West-Vlaanderen	
Gemeente:		Diksmuide	
Deelgemeente:		Diksmuide	
Plaats:		Grote Markt (Stadhuis)	
Lambertcoördinaten:		westelijk meetpunt WP1: X: 44.493; Y: 192.576 oostelijk meetpunt WP1: X: 44.503; Y: 192.577	
Kadastrale gegevens:		Diksmuide, Afdeling 1, Sectie A, Percelen 211R en 211P	
Beheer opgravingsdata:		Monument Vandekerckhove nv Oostrozebekestraat 54 8770 Ingelmunster	
Beheer vondsten:		Stad Diksmuide Grote Markt 6 8600 Diksmuide	
Titel:		Archeologische opgraving Diksmuide Stadhuis (prov. West-Vlaanderen). Basisrapport.	
Rapportnummer:		2017/36	
Contact:		info@monument.be; T: +32 51 31 60 80	

© Monument Vandekerckhove nv, Oostrozebekestraat 54, 8770 Ingelmunster. Figuren: Monument Vandekerckhove nv, tenzij anders vermeld. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van de uitgever.

1. INHOUDSTAFEL

0. ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	2
1. INHOUDSTAFEL	3
2. INLEIDING	5
3. BESCHRIJVING VAN DE VINDPLAATS	7
3.1. GEOGRAFISCHE EN TOPOGRAFISCHE SITUERING	7
3.2. GEOLOGISCHE EN BODEMKUNDIGE SITUERING	8
3.3. ARCHEOLOGISCHE CONTEXT	9
4. HISTORISCHE EN ARCHEOLOGISCHE VOORKENNIS	11
4.1. DIKSMUIDE	11
4.1.1. Historische informatie	11
4.1.2. Archeologische informatie	12
4.2. DE OMGEVING VAN HET STADHUIS EN DE SINT-NIKLAASKERK	15
4.2.1. Historische informatie	15
4.2.1.1. Het stadhuis	15
4.2.1.2. De Sint-Niklaaskerk	17
4.2.2. Cartografische informatie	18
4.2.3. Archeologische informatie	26
5. ONDERZOEKSMETHODE	29
5.1. ALGEMEEN	29
5.1.1. Vraagstelling	29
5.1.2. Randvoorwaarden	30
5.1.3. Raadpleging specialisten	31
5.1.4. Motivatie voor selectie van het materiaal en staalname	31
5.2. BESCHRIJVING VAN DE ONDERZOEKSMETHODES	33
5.2.1. Voorbereiding	33
5.2.2. Veldwerk	33
5.2.3. Vondstverwerking en rapportage	36
6. RESULTATEN	37
6.1. STRATIGRAFIE	37
6.2. BESCHRIJVING VAN DE AANGETROFFEN SPOREN, STRUCTUREN EN VONDSTEN	40
6.2.1. Algemeen	40
6.2.2. Oudste sporen (volle of late middeleeuwen?)	41
6.2.2.1. Sporen/structuren	41
6.2.2.2. Vondsten en stalen	42
6.2.2.3. Interpretatie	42
6.2.3. Kerkhof (late middeleeuwen en postmiddeleeuwen)	43

6.2.3.1. Skeletten.....	44
6.2.3.2. Graftypes	55
6.2.3.3. Andere sporen/kuilen/lagen	59
6.2.3.3.1. Knekelpot.....	59
6.2.3.3.2. Werkniveau/loopniveau	61
6.2.3.4. Vondsten	64
6.2.3.5. Interpretatie.....	65
6.2.4. Muurrestanten stadhuis (1875).....	67
6.2.4.1. Kelders en gevels van het stadhuis (1875)	67
6.2.4.2. Vondsten en stalen	77
6.2.4.3. Interpretatie.....	78
7. DATERING EN INTERPRETATIE VAN DE VINDPLAATS	79
8. AANBEVELINGEN VOOR VERDER ONDERZOEK	83
9. SYNTHESE	85
10. LITERATUUR	87
11. BIJLAGEN	91

2. INLEIDING

In het kader van de geplande renovatiewerkzaamheden en de onderkeldering van het binnenplein van het stadhuis te Diksmuide (provincie West-Vlaanderen) voerde een archeologisch team van Monument Vandekerckhove nv van 28 augustus tot en met 12 oktober 2012 een opgraving uit op het terrein. Opdrachtgever voor het onderzoek was de stad Diksmuide. Het binnenplein blijft na de werken zijn functie behouden en wordt onderkelderd om het archief van Diksmuide in onder te brengen. Aangezien deze onderkeldering gepaard zal gaan met een verstoring van de bodem werd door Onroerend Erfgoed geadviseerd om voorafgaand aan de werken een archeologische opgraving uit te voeren, teneinde te vermijden dat waardevol archeologisch onderzoek ongedocumenteerd verloren zou gaan. Het onderzoek werd uitgevoerd volgens de bijzondere voorschriften opgesteld door Onroerend Erfgoed, dat op basis van een positieve vondstmelding in 2011 door archeoloog Marc Dewilde, ergoedonderzoeker bij Onroerend Erfgoed, een verdere opgraving oplegde. Marc Dewilde stond eveneens in voor de wetenschappelijke begeleiding van deze opgraving.

In dit basisrapport worden de resultaten van het archeologisch onderzoek voorgesteld. In enkele inleidende hoofdstukken worden de geografische, bodemkundige, historische en archeologische situering van het terrein toegelicht, alsook de gebruikte methodologie bij het onderzoek. Vervolgens worden de resultaten besproken en wordt een interpretatie gegeven aan de aangetroffen sporen en vondsten. Als besluit volgt een synthese van de resultaten met aanbevelingen voor eventueel verdere onderzoeksdaaden. Het geheel wordt verduidelijkt door middel van kaarten en foto's. Als bijlage zijn de gedigitaliseerde overzichtsplannen opgenomen. Bij het rapport hoort een USB-kaart met daarop alle foto's, de plannen, de veldtekeningen, de inventarissen en de digitale versie van deze tekst en de bijlagen.

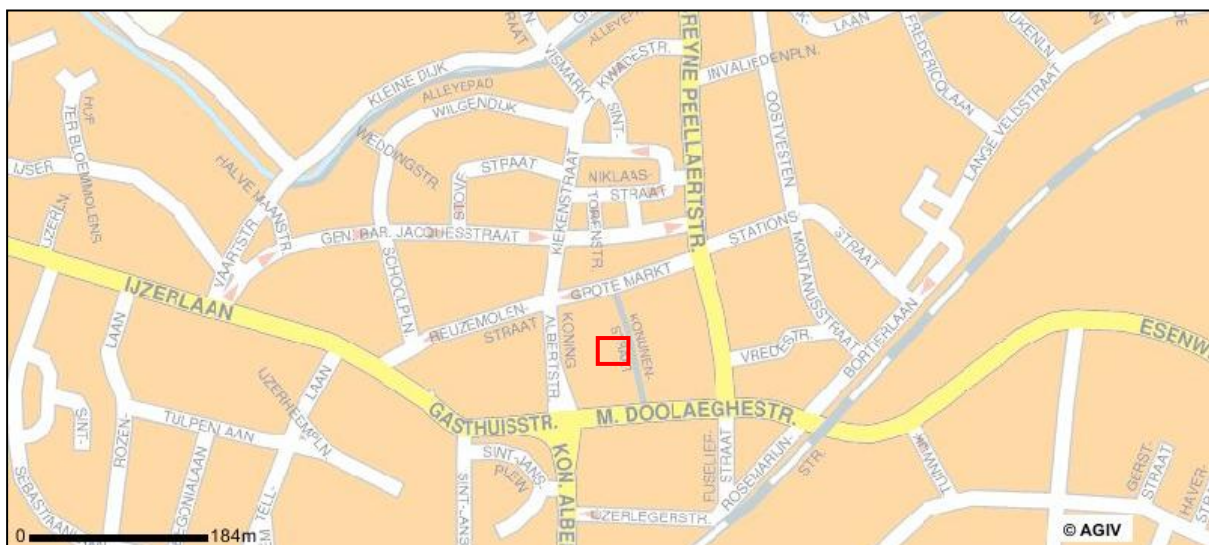
Langs deze weg wordt eveneens dank betuigd aan volgende personen en instanties die zorgden voor een aangename samenwerking en bijdroegen tot het vlotte verloop van het onderzoek: de technische dienst van Diksmuide en al het personeel van het stadhuis, de architecten van ONO architectuur, Marc Dewilde (erfgoedonderzoeker Onroerend Erfgoed), Sam De Decker (erfgoedconsulent Onroerend Erfgoed), Chris Vandewalle (stadsarchivaris Diksmuide), grondwerken Verbeke nv en landmeetbureau Verland bvba.

3. BESCHRIJVING VAN DE VINDPLAATS

3.1. Geografische en topografische situering

Diksmuide ligt in het noordwesten van de provincie West-Vlaanderen, in de Westhoek. De stad situeert zich aan de IJzer en de Handzamevaart en is een fusiegemeente met nog 14 andere deelgemeenten: Esen, Kaaskerke, Beerst, Vladslo, Leke, Keiem, Pervijze, Stuivekenskerke, Lampernisse, Woumen, Oostkerke, Oudekapelle, Sint-Jacobskapelle en Nieuwkapelle.¹ Diksmuide grenst bovendien aan heel wat dorpen, gemeenten en steden door zijn landelijke uitgestrektheid: Koekelare, Kortemark, Houthulst, Alveringem, Middelkerke, Lo-Reninge, Veurne en Nieuwpoort.

Het onderzoeksterrein bevindt zich in het stadscentrum van Diksmuide, tussen de Grote Markt in het zuiden, het Vrijheidsplein in het noorden, de Torenstraat in het Westen en de Van Pouckestraat in het oosten. Het perceel was voorafgaand aan het archeologisch onderzoek in gebruik als parking/binnenkoer van het stadhuis. Het terrein liep af in noordelijke/noordwestelijke richting, waarbij het loopvlak zich in de noordwestelijke hoek (ter hoogte van profiel 4) bevond op ca. +8,15m TAW en in de zuidoostelijke hoek (ter hoogte van profiel 2) op ca. +8,47m TAW. Dit hoogteverschil geeft echter niet het oorspronkelijke verloop aan aangezien de toplaag van het terrein vóór de opgraving was afgegraven, eveneens met het oog op de onderkeldering van de binnenkoer.

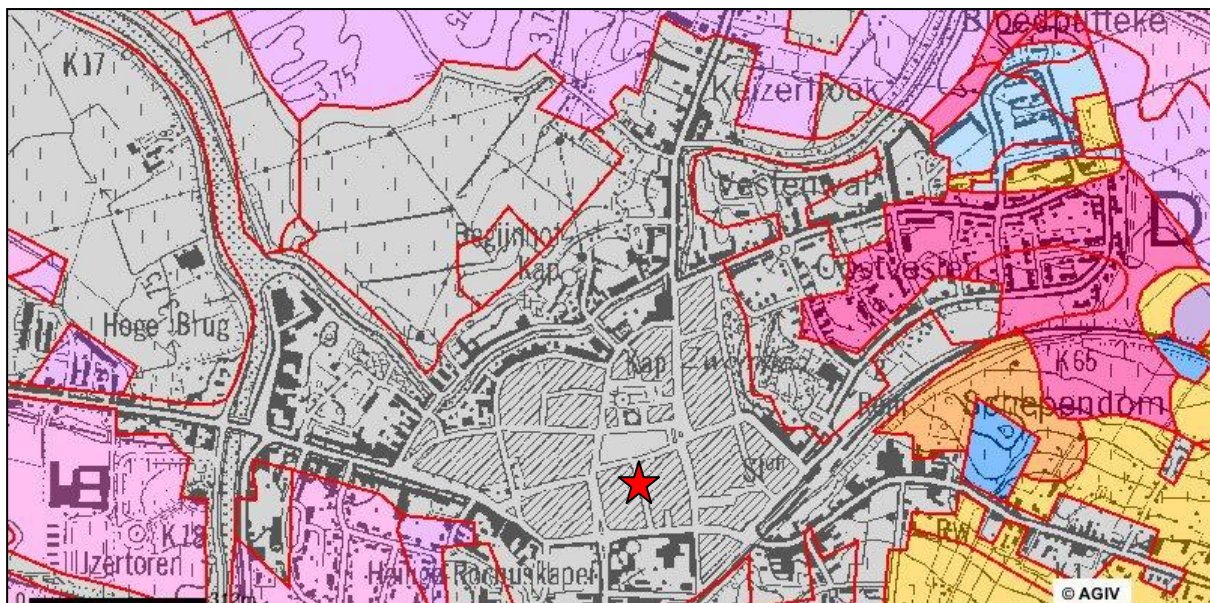

Figuur 1: Aanduiding van het onderzoeksgebied op de stratenatlas (rood) (© <http://geo-vlaanderen.agiv.be>).

¹ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/21991>

3.2. Geologische en bodemkundige situering

Bodemkundig ligt Diksmuide op het raakpunt tussen de kleiige poldergronden (ten zuidwesten, westen en noorden van de stad), de zandleembodems (ten oosten en zuidoosten) en de zandige bodems (ten noordoosten). De bodemkaart van Vlaanderen geeft aan dat de onderzochte zone antropogeen is van aard en onder de categorie bebouwde zone valt (OB).

Figuur 2: Situering van Diksmuide op de bodemkaart, met aanduiding van het onderzoeksterrein (rode ster). Het stadscentrum is niet gekarteerd (grijze kleur). De lilakleur ten noorden en ten zuiden van de stad duidt op poldergronden, de gele gebieden zijn de zandleembodems. De blauwe vlekken zijn zandgronden (© <http://geo-vlaanderen.agiv.be/geo-vlaanderen/bodemkaart/>).

Figuur 3: Situering van het onderzoeksgebied op de topografische bodemkaart (rood) (© <http://geo-vlaanderen.agiv.be/geo-vlaanderen/bodemkaart/>).

3.3. Archeologische context

Het opgravingsterrein ligt in de historische stadskern van Diksmuide. Het binnenplein van het stadhuis, dat deel uitmaakt van het onderzoek, is gelegen tussen de Grote Markt in het zuiden en het Vrijheidsplein in het noorden. De mogelijke vondsten die kunnen aangetroffen worden zijn voornamelijk muurrestanten, omwille van de ligging in een stadskern. Het stadhuis heeft drie verschillende bouwfases gekend, waardoor restanten van die verschillende fases zich mogelijk nog in de ondergrond bevinden. Niet alleen restanten van het voormalige stadhuis, maar ook van de oude gevangenis en een oude kerkhofmuur kunnen worden aangetroffen. Verder is het mogelijk dat menselijke resten, zelfs volledige inhumaties, aanwezig zijn. Naast het terrein ligt immers de Sint-Niklaaskerk die lange tijd rondom een kerkhof bezat. Als laatste kunnen in de onderste lagen nog oudere sporen worden aangetroffen uit de volle of vroege middeleeuwen, of zelfs ouder.²

Bovendien moet er zeker rekening mee gehouden worden dat Diksmuide een belangrijke rol gespeeld heeft tijdens de wereldoorlogen, vooral tijdens de Eerste Wereldoorlog. Tijdens de Slag om Diksmuide (16 oktober – 10 oktober 1914) vestigde generaal Jacques de Dixmude zijn hoofdkwartier in het stadhuis, waardoor het intensief beschoten werd door de Duitsers. Drie Duitse obussen opgesteld voor de ingangstrap van het stadhuis herinneren aan deze beschieting, evenals het standbeeld van generaal Jacques op de Grote Markt. Nadat de stad eenmaal in Duitse handen gevallen was, werd de stad verder vernietigd door de Belgen. Daarnaast moet ook rekening gehouden worden met de bunker/hulppost uit de Tweede Wereldoorlog die nog steeds centraal onder de binnenkoer zit. Er kan dus ook materiaal uit de Tweede Wereldoorlog aanwezig zijn.³

² <http://cai.erfgoed.net/cai/zoeken.php?p=zr>

³ Callebaut Architecten, i.s.m. Stefanie Hap en Chris Vandewalle, s.d., p. 7.

4. HISTORISCHE EN ARCHEOLOGISCHE VOORKENNIS

4.1. Diksmuide

4.1.1. *Historische informatie*⁴

De stad Diksmuide ontwikkelde zich op de rand van een overstromingsgebied, tussen de twee laatste bochten van de Handzamevaart, net voor haar monding in de IJzer. Etymologisch wordt het toponiem 'Diksmuide' teruggebracht tot 'Dik' (de benaming van de kreek, die aan de basis ligt van de Handzamevaart) en de Germaanse oervorm 'munpjan' (monding). Dit kan wijzen op een nederzetting die ontstond bij de monding van een kreek die in de IJzer vloeit, mogelijk de voorganger van de Handzamevaart.

Met enig voorbehoud kan het ontstaan van Diksmuide gesitueerd worden in de 9de eeuw, wanneer hier volgens sommige bronnen een vluchtburcht tegen de invallen van de Noormannen werd opgericht. De vluchtburchthypothese is gebaseerd op de zoektocht naar een circulair patroon in de percellering en is ondertussen echter zeer twijfelachtig.⁵ Pas in de 10de eeuw treedt Diksmuide iets duidelijker naar voren. Er is dan onder andere sprake van een graaflijke toestemming voor een jaarmarkt in 958. Of er van de 9de tot de 11de eeuw continue bewoning was in Diksmuide is onduidelijk. Wel is het zeker dat na de grote overstromingen die zich tijdens de eerste helft van de 11de eeuw in het kustgebied voordeden te Diksmuide een kleine nederzetting groeide. De bevolking ontgon het grote omliggende bosgebied en er kwam een kapel (1089). Daarenboven kwamen de heren van Esen zich in Diksmuide vestigen, wat op een toenemend belang van de nederzetting wijst. Onder deze burggraven, aangeduid door de graaf van Vlaanderen die het gebied als leen bezat, werd de stad een gerechtelijke en administratieve eenheid en kwam de echte economische ontwikkeling op gang. Aangezien de monding van de IJzer op dat moment zeer diep in het binnenland doordrong, kon de stad voor het eerst profiteren van haar rol als zeehaven.

Vanaf de 12de eeuw werd de IJzer steeds meer ingedijkt, maar bleef het belang van de Diksmuidse haven (ondertussen een binnenhaven; Nieuwpoort werd de zeehaven) aan de samenvloeiing van twee belangrijke waterlopen bestaan. In 1163 kreeg Diksmuide haar stadsrechten en rond het einde van de 12de eeuw wordt ook de oprichting van een mottekasteel geplaatst. De oprichting van het mottekasteel valt samen met de entree van

⁴ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/121990>

⁵ Informatie van Marc Dewilde.

de heren van Esen als burggraven. Op dat moment nam het belang van de haven af door de verzanding van de IJzermonding, maar zorgde de spectaculaire groei van de lakennijverheid toch voor blijvende economische welvaart. Tussen de 13de en de 15de eeuw was Diksmuide de derde belangrijkste lakenstad (na Brugge en Ieper) van Vlaanderen in de Hanze van Londen. Deze welvaart uitte zich onder andere in de aanleg van een omwalling, de bouw van een lakenhalle (1271), de Sint-Niklaaskerk, het begijnhof en tal van stenen woningen. Daarbij moet gezegd worden dat de lakenhalle en de kerk ongetwijfeld oudere voorlopers hadden. Met de Honderdjarige Oorlog (1337-1453) en de opgang van de lakennijverheid in Engeland raakte de Diksmuidse lakenhandel echter in verval. Nieuwe concurrentie van omliggende centra zorgden ervoor dat deze in de 16de eeuw helemaal wegwijnde.

Na de 16de eeuw was de grote economische groei van Diksmuide ten einde. De stad bleef haar belang als administratief centrum en versterkte stad echter behouden. Ook religieus bleef ze, dankzij de aanwezigheid van het begijnhof en talrijke religieuze ordes, een belangrijk centrum. In de 17de eeuw werd Diksmuide een garnizoensstad, die herhaaldelijk door de Fransen werd ingenomen en door de Spanjaarden heroverd. Periodes van bloei en conflicten wisselden elkaar af, tot er in de 19de eeuw een periode van lange stabiliteit aanbrak. Deze werd abrupt verstoord door de Eerste Wereldoorlog. De stad Diksmuide viel in 1914 in Duitse handen en kwam vier jaar lang pal op de frontlijn te liggen. In 1918 was ze haast volledig met de grond gelijk gemaakt. Net zoals Ieper en Nieuwpoort werd Diksmuide na de oorlog bijna volledig in de oude stijl heropgebouwd.

4.1.2. Archeologische informatie

Naar aanleiding van nuts- en infrastructuurwerken voerde het toenmalige Instituut voor het Archeologisch Patrimonium (nu Agentschap Onroerend Erfgoed) onder leiding van Marc Dewilde tijdens de afgelopen decennia enkele archeologische prospecties uit in de Diksmuidse binnenstad. Deze worden bondig toegelicht in de jaarboeken van het congres *Archaeologia Mediaevalis* van 1987, 1992, 1993, 2000 en 2004. Vooral de resultaten van de campagnes van september-oktober 1991 en 1992 op en rond de Grote Markt bleken interessant voor dit archeologisch onderzoek.

Bij de opgravingen van 1991 werd een areaal van 800m² net ten noordoosten van de Grote Markt onderzocht.⁶ Hier werd de stadsmestvaalt aangesneden en uitgebreid

⁶ De Wilde M. *et al.* 1992, pp. 49-51.

onderzocht. Uit de resultaten bleek een belangrijke gebruiksfase in de 12de en 13de eeuw. De mestvaalt bleef tot de 16de eeuw in gebruik. Tijdens de 14de en 15de eeuw werd mest echter vooral afgevoerd naar het nabijgelegen platteland. De zone werd overbouwd vanaf de 16de eeuw. Het mestpakket bleek naast veel materiële vondsten (vooral reducerend gebakken aardewerk) ook heel wat organische resten te bevatten, waaronder veel botmateriaal, zaden en visresten. Het grote aantal visresten was interessant, daar Diksmuide gekend stond als een aanvoerhaven voor zeevissen.

In 1992 werd tijdens renovatiewerken op de Grote Markt de noordoostelijke archeologische stratigrafie bestudeerd.⁷ Op de pleistocene, grijsgroene klei werd een 70cm dik pakket stadsafval geconstateerd dat te dateren viel in het midden van de 13de eeuw. Dit pakket was afgedekt met een kleilaag van 30cm dik. Hierboven werden vier niveaus ontdekt, die met vier periodes van de marktevolutie konden worden gerelateerd. Uit dit onderzoek bleek dat de huidige Grote Markt pas in de tweede helft van de 13de eeuw werd aangelegd en dat de oudste markt dus elders dient te worden gezocht. Het stadsstort wijst er op dat dit stuk van de huidige stad zich tijdens de 13de eeuw aan de periferie bevond. Voor de 13de-eeuwse stadskern werd de locatie van de Vismarkt geopperd. Onderzoek van Monument Vandekerckhove nv in april 2009 op deze plaats kon hiervoor echter geen bewijzen aanleveren.⁸

Deze prospectie op de huidige Vismarkt (ten noorden van het stadhuis) in 2009 leverde wel andere vondsten op. Eén van de belangrijkste sporen daar was een gracht. Vermoedelijk diende deze als perceelsafbakening of als omheiningegracht met een bijkomende drainerende functie en afwatering naar de Handzamevaart. Het gerecupereerde materiaal veronderstelde een datering in de late middeleeuwen en postmiddeleeuwen. Naast deze gracht bestond het overgrote deel van de sporen uit recente structuren en puinlagen. De muurstructuren gingen terug op de midden- en laat-19de-eeuwse bebouwing die op het perceel aanwezig was (bijgebouwen van het ijzermagazijn) en die tijdens de Eerste Wereldoorlog werden vernietigd. De puinpakketten die werden aangetroffen waren eveneens van 19de-/20ste-eeuwse oorsprong en dienden om de oorspronkelijke helling in de richting van de Handzamevaart te nivelleren en weg te werken. De talrijke ijzeren voorwerpen die uit de puinlagen kwamen waren vermoedelijk afkomstig van het 19de-/20ste-eeuwse ijzermagazijn dat zich vroeger op die plaats bevond.

⁷ De Wilde M. 1993, p. 62.

⁸ Trommelmans R. *et al.* 2009.

Bij een tweede archeologische prospectie door Monument Vandekerckhove nv werden in het najaar van 2010 ook enkele vondsten gedaan aan de Reuzemolenstraat (ten zuidwesten van het stadhuis).⁹ Er werden verschillende bakstenen en houten structuren/paaltjes aangetroffen die duiden op bewoning op het terrein rond de 15de eeuw. Algemeen werd in de verschillende aangelegde putten een organisch 'zwart' pakket aangetroffen waaruit 13de-eeuws materiaal te voorschijn kwam zoals reducerend gebakken en hoogversierd aardewerk, maar ook dierlijk bot, hout, hier en daar leer en heel wat zaden en vruchten. Het gaat om het middeleeuws ophogingspakket dat eveneens op de Grote Markt (cf. *supra*) werd aangetroffen en dat er mogelijk op duidt dat dit terrein in de late 12de-13de eeuw aan de periferie van de stad lag. Onder dit pakket werd eveneens een derde archeologisch niveau getouchéerd dat teruggaat tot de 12de eeuw. Dit terrein werd recent archeologisch opgegraven door Ruben Willaert bvba.¹⁰

⁹ Heyvaert B. *et al.* 2010.

¹⁰ Het opgravingsverslag was op het moment van opstellen van dit rapport nog niet ter beschikking.

4.2. De omgeving van het stadhuis en de Sint-Niklaaskerk

4.2.1. Historische informatie¹¹

Om een idee te krijgen van de historische evolutie op en rondom de site wordt hieronder de historiek van het stadhuis en de Sint-Niklaaskerk uitgebreid weergegeven.

4.2.1.1. Het stadhuis

Het stadhuis van Diksmuide kende verschillende bouwfases doorheen de jaren. Aanvankelijk, vóór 1400, was het stadhuis, toen nog '*het bereck*' of '*het raethuus*' ondergebracht in de lakenhalle¹² (aan de oostzijde van de Grote Markt). In 1428 werd uiteindelijk een onafhankelijk stadhuis gebouwd op de plaats van het huidige stadhuis (= de 1ste bouwfase). Dit stadhuis was gedeeltelijk op het kerkhof van de Sint-Niklaaskerk gesitueerd en had een leien dak en een stadsuurwerk.

Aangezien het stadhuis in 1566 reeds in verval was, besloot men een nieuw stadhuis te bouwen. Dit stadhuis van 1567 (= de 2de bouwfase) had een toren met draaitrap en werd meermaals verbouwd en vergroot.¹³ In die periode was het stadhuis bijzonder rijk afgewerkt. In de eerste helft van de 17de eeuw, met name 1634, werd langs de oostzijde van het stadhuis een gevangenis gebouwd. De gevangenis met tralies aan de 13 ramen was opgebouwd met een trapgevel en zou blijven bestaan tot aan de Eerste Wereldoorlog. Rond 1690 werden twee huisjes ingelijfd bij het stadhuis om te dienen als woning voor de conciërge. Langs de westzijde van het stadhuis werd in 1730 een commissariaat bijgebouwd. Dit gebouw met renaissancegevel bleef net als de gevangenis bestaan tot de Eerste Wereldoorlog. Beide gebouwen werden niet heropgebouwd na de oorlog. Van west naar oost was er dus het commissariaat, het huis van de conciërge (diende ook als herberg), een grote binnenplaats afgesloten langs de marktzijde door een muur met een grote poort ('Hotel de Ville') en meest oostelijk de gevangenis. Op het binnenplein van het stadhuis stonden gebouwen en stallingen en in de noordwesthoek stond een torentje met een Neptunusbeeld op.

¹¹ Gebaseerd op: Callebaut Architecten, i.s.m. Stefanie Hap en Chris Vandewalle, s.d.; <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/woi/relict/380>

¹² De lakenhalle werd ca. 1271 gebouwd en diende aanvankelijk als overdekte plaats waar handelaars hun koopwaar aanboden.

¹³ In 1620 kreeg het stadhuis een nieuwe gevel.

De derde bouwfase van het stadhuis bracht in alle opzichten vernieuwing met zich mee. In 1875 maakte het oude gebouw plaats voor een nieuw en veel groter stadhuis in neogotische stijl. De architect van dienst was Louis Delacenserie, die eveneens zorgde voor een bijhorend belfort aan het stadhuis. Niet alleen was het nieuwe stadhuis veel ruimer, maar het had eveneens veel meer prestige en grandeur en dit mede door de naar voor geplaatste toren in het middenrisaliet.

Toch bleef dit nieuwe stadhuis niet lang rechtstaan, want tijdens de Eerste Wereldoorlog werd het bijna volledig met de grond gelijk gemaakt toen het gebouw fungeerde als hoofdkwartier van kolonel Jacques de Dixmude. In eerste instantie werd het stadhuis vernietigd door beschietingen van de Duitsers, nadien door de Belgen.

Figuur 4: De toestand van het stadhuis na de beschietingen tijdens de Eerste Wereldoorlog (© privécollectie, www.westhoekverbeeldt.be).

In 1923 werd het stadhuis opnieuw heropgericht na de vernietiging van de Eerste Wereldoorlog, en dit in een eclectische vormtaal met referenties aan de laatgotiek en de renaissance. De architecten Jozef Viérin (Brugge) en Valentin Vaerwyck (Gent) kozen voor een regionalistische architectuur. In tegenstelling tot het vorige neogotische stadhuis was het stadhuis van het Interbellum veel kleiner van omvang en veel lager, waardoor men een beter zicht kreeg op de achterliggende Sint-Niklaaskerk. Op het

binnenplein werd opnieuw een belforttoren met zeven verdiepingen opgericht, deze keer massiever dan zijn neogotische voorganger. In 1935 werd de belforttoren voorzien van een beiaard met 30 klokken. Dit stadhuis, dat vandaag de dag nog zichtbaar is op de Grote Markt, telt twee bouwlagen onder een zadeldak en is L-vormig gegroepeerd rond een binnenplein (dat herinnert aan de toestand van vóór 1875). Naast de hoofdbouw, bestaande uit negen traveeën, bevinden zich in het westen nog de conciërgewoning, een boogvormige doorgang naar het binnenplein en de bijgebouwen. De trapgevels van het hoofdvolume werden vermoedelijk geïnspireerd op de voorgevel van de oude gevangenis (1634) waar nu het bijgebouw staat.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog ondervond het stadhuis minder schade dan in 1914-1918. Na de restauratie van 1984 werd op 24 november 1999 het hele complex (stadhuis, belfort en voormalig politiecommissariaat) beschermd als monument wegens zijn architecturaal/historische waarde en een week later werd het belfort opgenomen op de lijst van Unesco Werelderfgoed.

4.2.1.2. De Sint-Niklaaskerk

Vermoedelijk stond er reeds een kerk/kapel sinds het einde van de 11de eeuw, maar hierover is nog niet veel geweten. In 1144 werd de Sint-Niklaaskerk een zelfstandige parochiekerk. In 1333 werd de kerk na een brand heropgebouwd.

Net als het stadhuis ondervond ook de Sint-Niklaaskerk enorm veel schade tijdens de Eerste Wereldoorlog en werd ze nagenoeg volledig verwoest. Ze werd in 1923-1925 heropgebouwd door dezelfde architecten die het stadhuis ontwierpen, Viérin en Vaerwyck.

In 1489 was er voor het eerst sprake van een kerkhof rondom de Sint-Niklaaskerk, maar er kan aangenomen worden dat er reeds vanaf het begin een kerkhof aanwezig was. Wat het einde van het gebruik als kerkhof betreft, is er meer duidelijkheid. Circa 1784, ten tijde van Jozef II, werd het kerkhof rondom de Sint-Niklaaskerk geruimd en werd een nieuw kerkhof aangelegd in de Woumenweg, waar het huidige kerkhof zich nog steeds bevindt.¹⁴ Ook de decanale kerk Sint-Niklaas werd beschermd als monument bij Koninklijk Besluit van 20.02.1939.

¹⁴ Pieters R. 1885.

Figuur 5: Het stadhuis na de beschietingen van de Eerste Wereldoorlog met op de achtergrond de vernielde Sint-Niklaaskerk (© privécollectie, www.westhoekverbeeldt.be).

4.2.2. Cartografische informatie

Aan de hand van het historisch kaartmateriaal kan een beeld gevormd worden van de evolutie van de opgravingsite en haar omgeving tussen 1550 en vandaag.

Op de kaart van Jacob van Deventer uit 1550 valt op dat het onderzoeksgebied zich in het centrum van de toenmalige stad bevindt, ten noorden van de Grote Markt. In dit geval wijst het blauwe dak zowel op het gebruik van leien daken als op de functie van het gebouw.¹⁵ De site is gelegen tussen de Sint-Niklaaskerk en het stadhuis. Aangezien de historiek van deze kerk en het stadhuis reeds uitgebreid werd ontleed, zal in dit hoofdstuk een vergelijking gemaakt worden met het kaartmateriaal. Op de kaart van Deventer is het stadhuis van de eerste bouwphase zichtbaar en zou het nog 17 jaar duren alvorens het plaats zou maken voor een nieuw stadhuis in 1567. Ondanks het feit dat er nog geen exacte datering bestaat voor het ontstaan van het kerkhof rondom de Sint-

¹⁵ “De blauwe inkleuring van de daken bij Jacob van Deventer verwijst niet naar de kerkelijke of overheidsgebouwen alleen: zo worden ook een aantal huizen met een blauw dak afgebeeld, en dat lijkt overeen te stemmen met een leien of tegeldak, zeker harde materialen. Cfr. Lebouck 2001, 84, 89.” Bron: Dewilde M., Ervynck A., Becuwe F. *et al.* 2010, p. 338.

Niklaaskerk geven de historische bronnen aan dat er reeds sprake is van het kerkhof in 1489, en kan er eigenlijk aangenomen worden dat er reeds vanaf het begin een kerkhof aanwezig was rond de kerk. Op de kaart van Deventer doet de zone rond de Sint-Niklaaskerk op zijn minst veronderstellen dat er geen bewoning aanwezig is en kan aangenomen worden dat deze plek inderdaad ingenomen werd door een kerkhof.

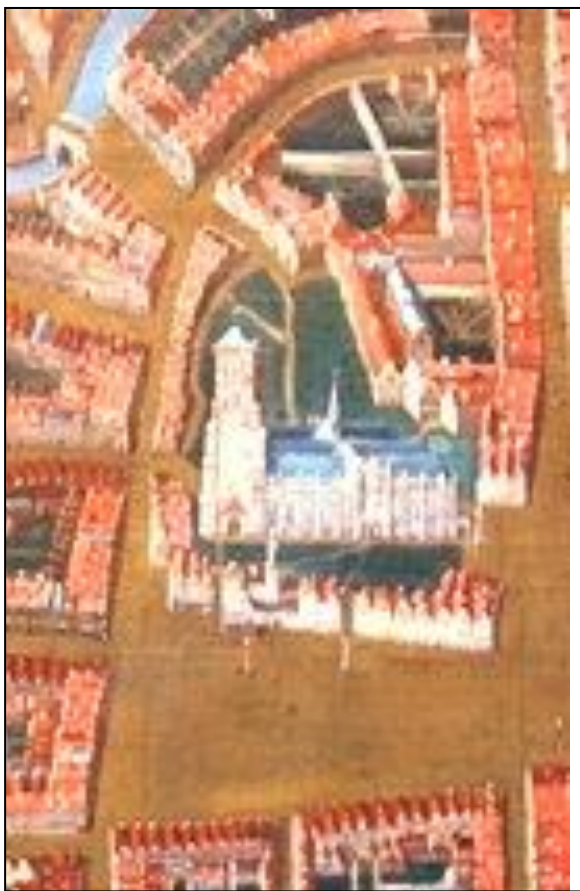
Figuur 6: De kaart van Jacob Van Deventer (1550) met daarop het stadhuis en de Sint-Niklaaskerk en de aanduiding van het onderzoeksgebied (© Koninklijke Bibliotheek Brussel).

In 1567 wordt het stadhuis verbouwd (tweede bouwfase). In de 17de en de 18de eeuw verandert de situatie van de site nauwelijks. De gebouwen zijn niet overal even gedetailleerd weergegeven maar op basis van zowel de kaarten van Blaeu, Haecke, Laurens Van Iwaede-Mergaert en Ferraris kan toch enigszins een vergelijking gemaakt worden met de literaire bronnen. Het gaat nog steeds om een vrijstaand stadhuis dat volgens de literaire bronnen rijkelijk is afgewerkt, hetgeen ook merkbaar is bij Blaeu. Opmerkelijk op de kaart van Blaeu uit 1649 (die overgenomen werd van Sanderus) is dat de toren in de noordwesthoek van het binnenplein reeds zichtbaar is.

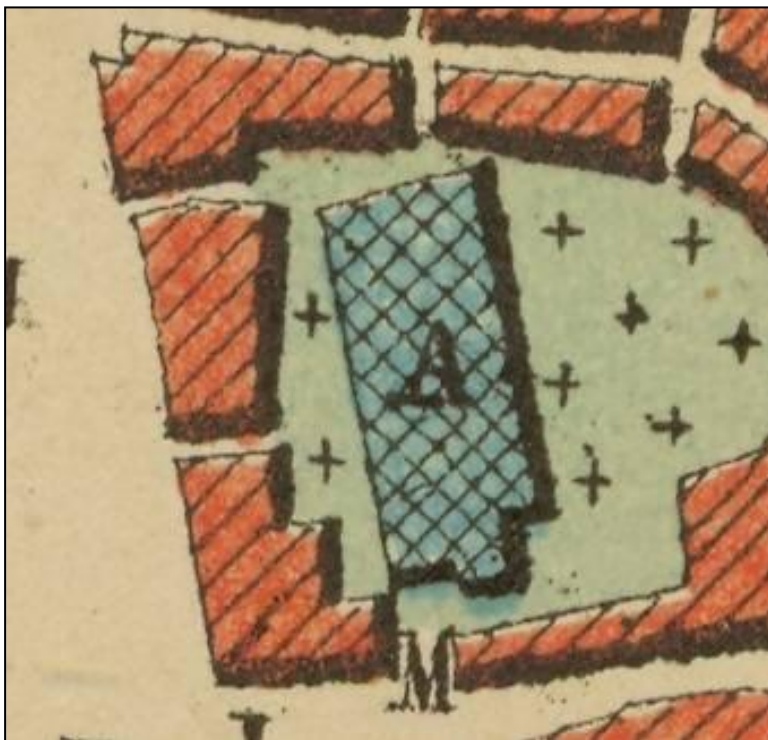

Figuur 7: Kaart van Blaeu (1649), gebaseerd op de kaart van Sanderus (1641), met daarop het stadhuis en de Sint-Niklaaskerk (© <http://www.sanderusmaps.com/en/our-catalogue/detail/165145/%20antique-map-of-diksmuide-by-j-blaeu/>).

De historische bronnen melden eveneens in de 17de eeuw de bouw van een gevangenis en een conciërgewoning langs het stadhuis en in de 18de eeuw de bouw van een politiecommissariaat. Deze aanpassingen zijn min of meer te zien op de kaart van Martinus Haecke, hoewel deze gebouwen minder tot zelfs niet duidelijk zijn op de andere kaarten. Bovendien was er reeds sprake van een binnenplein. Indien dit het geval was, heeft men daar op de kaarten weinig aandacht aan besteed. De ruimte tussen het stadhuis en de Sint-Niklaaskerk is onbebouwd en enige begrenzing tussen beide is niet zichtbaar op de historische kaarten. Enkel op de kaarten van Laurens Van Iwaede-Mergaert (1752-1753) en die van Ferraris (1771) wordt gewag gemaakt van het kerkhof rondom de Sint-Niklaaskerk door middel van de getekende kruisen. De reden waarom men pas in de 18de eeuw dit kerkhof aanduidt op de kaarten is onduidelijk. Mogelijk is de omvang van het kerkhof op dat moment ook het grootst.

Figuur 8: De kaart van Martinus Haecke (1716) met zicht op de Grote Markt, het stadhuis en de Sint-Niklaaskerk met het kerkhof (© Stadsarchief Diksmuide).

Figuur 9: Stadsplattegrond van Laurens Van Iwaede-Mergaert uit 1752-1753 (© Stadsarchief Diksmuide).

Figuur 10: De kaart van Ferraris (1771) (© <http://www.ngi.be/NL/NL1-4-2-3.shtm>).

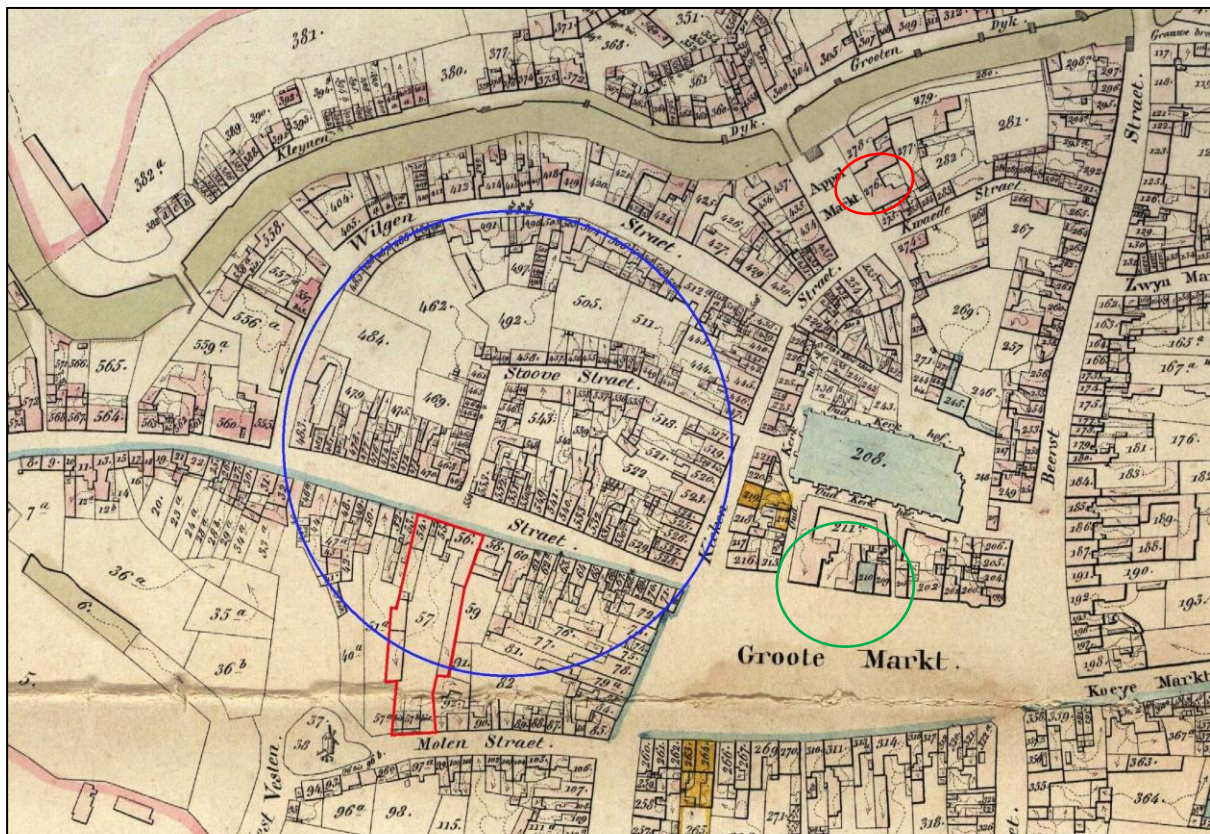
Figuur 11: Detail van de kaart van Ferraris (1771) met centraal de Sint-Niklaaskerk, rondom het kerkhof en ten zuiden het stadhuis (© <http://www.ngi.be/NL/NL1-4-2-3.shtm>).

Aan het einde van de 18de eeuw en in de 19de eeuw verandert er heel wat. Volgens de historische bronnen wordt het kerkhof circa 1784 ontruimd en buiten de stad ondergebracht. Dit is merkbaar op zowel de Popp-kaart als de Atlas der Buurtwegen en de kaart uit Pieters (1885). Het kerkhof is verdwenen op deze kaarten en het stadhuis is duidelijk afgescheiden van de Sint-Niklaaskerk door de bijgebouwen van de binnenkoer in het noorden.

In 1875 maakte het oude stadhuis plaats voor een nieuw en omvangrijker gebouw (de derde bouwfase volgens de literaire bronnen). De architect Delacenserie maakte er een prestigieus bouwwerk van met een belfort op het binnenplein. Op de Popp-kaart en de Atlas der Buurtwegen is er nog geen sprake van de derde bouwfase van het stadhuis, maar zijn de verschillende gebouwen die in de loop van de 17de en 18de eeuw werden opgericht wel duidelijk zichtbaar. Zo staat het perceel 210 in het blauw aangeduid, wat in dit geval wijst op een openbaar gebouw – dit blijkt de oude gevangenis te zijn. Ten westen van deze gevangenis stonden achtereenvolgens het stadhuis met de doorgang naar het binnenplein, de conciërgewoning en het politiecommissariaat. Centraal op de binnenkoer is een vierkante structuur aanwezig die deels uitsteekt. Vermoedelijk was dit de toren met daarop het Neptunusbeeld.¹⁶

Op de laatste kaart uit Pieters 1885 is reeds het omvangrijke stadhuis van 1875 zichtbaar. Het stadhuis is breder gebouwd naar het noorden toe en sluit de binnenkoer helemaal af. Deze kaart is vrij gedetailleerd aangezien men zelfs rekening gehouden heeft met het uitstekende middenrisaliet van het stadhuis. In het oosten is nog steeds de gevangenis aanwezig en in het westen wordt het stadhuis geflankeerd door het politiecommissariaat. Opvallend op de kaart van 1885 is dat de percelen 209 en 208BIS niet meer aanwezig zijn. Aangezien deze wel nog bestonden op de kaart van Popp en op de Atlas der Buurtwegen kan er vanuit gegaan worden dat deze gebouwen tussen 1845 en 1885 werden afgebroken.

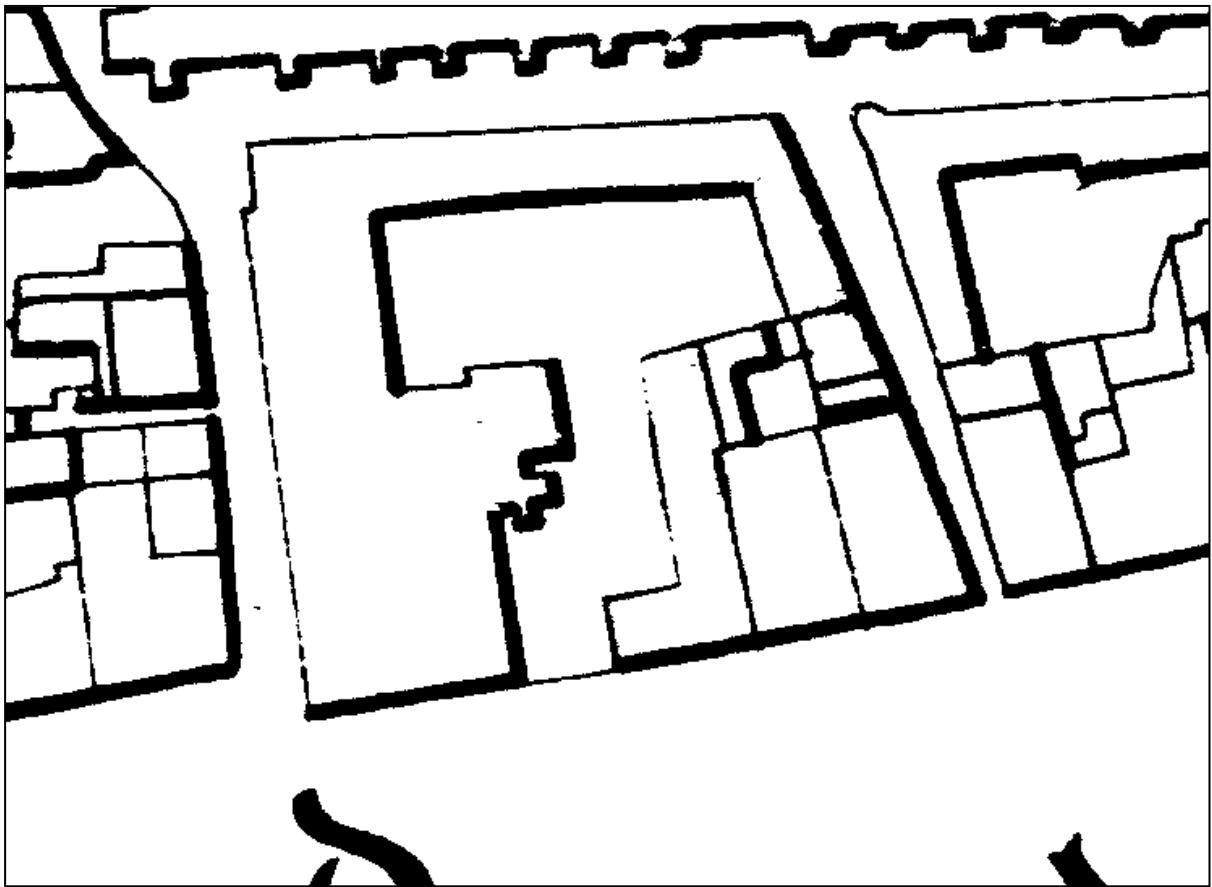
¹⁶ Callebaut Architecten, i.s.m. Stefanie Hap en Chris Vandewalle, s.d.

Figuur 12: De kadastrakaart van P.C. Popp (ca. 1842) met de aanduiding van het onderzoeksgebied (groen), de voorgaande onderzoeken door Monument Vandekerckhove nv en Ruben Willaert bvba (rood) en de reconstructie van de veronderstelde circulaire structuur (blauw), die evenwel twijfelachtig is aangezien deze niet werd aangetroffen tijdens de hierboven vernoemde onderzoeken (© Stadsarchief Diksmuide).

Figuur 13: Detail van de kaart van P.C. Popp (ca. 1842) (© Stadsarchief Diksmuide).

Figuur 14: Detail uit de Atlas der Buurtwegen uit 1845 (© Stadsarchief Diksmuide).

Figuur 15: Detail plattegrond Stad Diksmuide uit Pieters, 1885 (© Stadsarchief Diksmuide).

4.2.3. Archeologische informatie

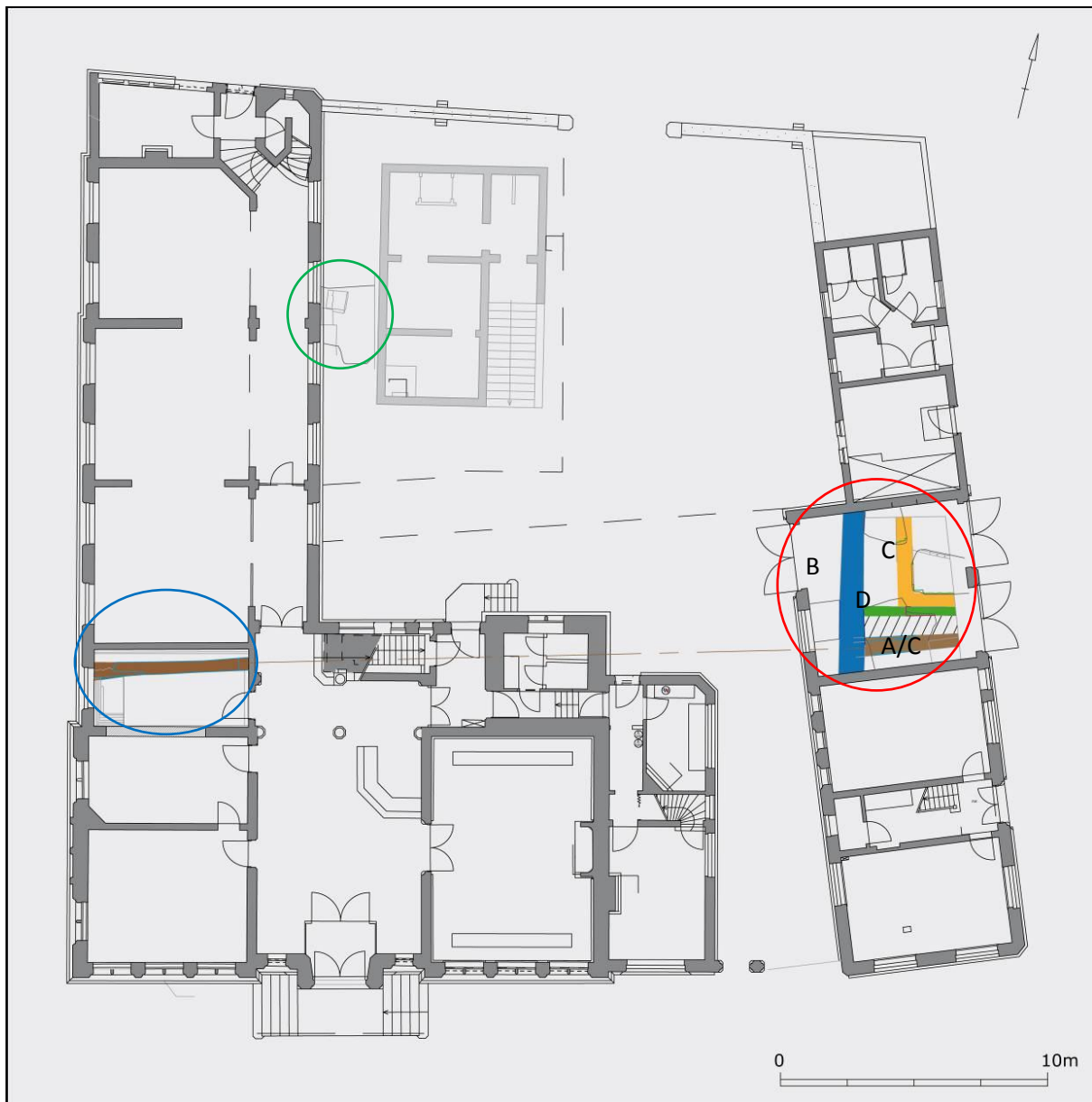
Tijdens een stabiliteitsonderzoek van enkele funderingen in 2011, in het kader van de restauratie van en enkele aanpassingen aan het stadhuis, werden enkele muurrestanten aangetroffen in en rondom het gebouw. Op basis van deze vondsten werd een vondstmelding ingediend bij het agentschap Onroerend Erfgoed, waarna een machtiging volgde voor Marc Dewilde (erfgoedonderzoeker bij Onroerend Erfgoed) om de aangetroffen sporen te registreren en onderzoeken. Op drie locaties, waaronder het poortgebouw (het bijgebouw van het stadhuis), het binnenplein en binnenin het stadhuis zelf, werden de aangetroffen vondsten beperkt onderzocht. De archeologische sporen die hierbij aan het licht kwamen, helpen samen met de historische documenten aan het vervolledigen van de puzzel.

In het bijgebouw van het stadhuis werden vier muurstructuren aangetroffen (rode cirkel op figuur 16). Op basis van de gekende historiek van het stadhuis en de baksteenformaten kon de juiste betekenis aan elke muur worden toegekend. Naast deze muurrestanten werd versmeten kerkhofgrond gevonden waar af en toe menselijk bot uitkwam, maar waar geen stratigrafie in op te merken was.

Op het binnenplein werd een zijmuur van de achterbouw van het stadhuis getouchéerd en de zijmuur van de bunker uit de Tweede Wereldoorlog (groene cirkel op figuur 16).

Binnen in het stadhuis werd op de plaats waar een liftkoker komt een put gegraven waarbij eveneens muurstructuren te voorschijn kwamen (blauwe cirkel op figuur 16). Opvallend was het vaststellen van het hergebruik van de oude funderingen. Het ging om een muur met een oost-west oriëntatie met daaronder een oudere muur met licht afwijkende oriëntering, die te linken was aan de oudste muur die gevonden werd in het poortgebouw.

Een verdere opgraving bij de latere werken aan het gebouw bleek dus aangewezen. Hierbij werd beslist om de onderzochte zones binnen het stadhuis en op het binnenplein buiten beschouwing te laten. Het oostelijke deel van het binnenplein tussen de bunker en de bijgebouwen moest volledig onderzocht worden en in het poortgebouw zou verder bestudeerd worden of de oudste muur wel degelijk verder liep in westelijke richting en dus in het verlengde lag van de oudst gevonden muur binnen het stadhuis.

Figuur 16: De sporen van de vondstmelding geprojecteerd op het huidige grondplan (© Dewilde, 2011): Muur A (bruin): de oude kerkhofmuur? Hiertegen werd in 1428 het stadhuis gebouwd (1ste bouwfase); Muur B (blauw): de oostelijke muur van het stadhuis van 1875; Muur C (bruin): de achtergevel van de gevangenis, gebouwd in 1634; Muur D (groen): door de bouw van muur D, parallel aan muur C werd een riool met tongewelf gecreëerd, gearceerde zone; Muur E (geel): maakt deel uit van de huisjes die tegen de gevangenis werden aangebouwd.

5. ONDERZOEKSMETHODE

5.1. Algemeen

5.1.1. Vraagstelling

De vragen waar tijdens de opgraving rekening mee gehouden moeten worden, houden vooral verband met het stadhuis en met het kerkhof. Daarnaast moet eveneens onderzocht worden of er nog oudere sporen te constateren zijn die hopelijk iets meer kunnen zeggen over het ontstaan van Diksmuide. Er is tijdens de Eerste Wereldoorlog heel veel informatie verloren gegaan uit het archief, waardoor het ontstaan en de evolutie van Diksmuide heel wat hiaten kent. Stelselmatig kunnen archeologische prospecties en opgravingen helpen om die puzzel te vervolledigen en nieuwe ongekende informatie verlenen.

Volgende onderzoeksvragen werden geformuleerd voor de start van het veldwerk:

- In welke mate zijn er nog muurrestanten te vinden die in verband kunnen gebracht worden met de verschillende bouwfases van het stadhuis, of eventueel met voorlopers van het stadhuis?
- Met welke bouwfase van het stadhuis komen de muurrestanten overeen? In welke periode worden deze muren gedateerd?
- Bevestigen de archeologische vondsten de historische documenten of spreken ze deze tegen?
- Loopt de muur, die bij de vondstmelding werd aangetroffen in het poortgebouw, verder in westelijke richting?
- Wat is de omvang van het kerkhof?
- Is de kerkhofmuur nog ondergronds aanwezig en waar bevindt deze zich?
- Zijn er nog onverstoorde begravingen vast te stellen op de plaats waar het toenmalige kerkhof lag of gaat het om versmeten kerkhofgrond?
- Indien er onverstoorde begravingen worden vast gesteld:
 - o Zitten de inhumaties verspreid over een dik of dun pakket?
 - o Gaat het om de standaard vondsten of wijkt dit kerkhof af van andere kerkhoven?
 - o Kan er een datering gegeven worden aan de oprichting van het kerkhof rond de Sint-Niklaaskerk op basis van de inhumaties of andere vondsten?

- Zijn er naast eventuele muurrestanten en kerkhofvondsten nog andere en oudere sporen terug te vinden die iets meer zeggen over het ontstaan en de vroegste stadsontwikkeling van Diksmuide?

5.1.2. Randvoorwaarden

De voorziene startdatum van het archeologisch onderzoek was vastgelegd op 28 augustus 2012. Hoewel in het bestek 10 werkdagen opgelegd waren voor het veldwerk, bleek deze termijn bij uitvoering veel te kort: de onverwachte vondst van een groot aantal menselijke begravingen (zie verder) deed de voorziene uitvoeringstermijn exponentieel stijgen tot 34 werkdagen in totaal. Hoewel vooraf verwacht was dat het kerkhof rond de Sint-Niklaaskerk bij de opgave ervan rond 1784 volledig was ontruimd, bleek dit bij uitvoering niet het geval te zijn. Het onderzoek van een goedbewaarde, dichte begraafplaats was echter niet voorzien in het bestek. Onroerend Ergoed legde tijdens het onderzoek op aan de opdrachtgever en uitvoerder dat alle skeletten volgens de gangbare methodes dienden geregistreerd en opgegraven worden, inclusief het reinigen van de verschillende botten zodat de menselijke resten bruikbaar zouden zijn voor verder onderzoek. Hierdoor was de initiële verwerkingstermijn eveneens ruim onvoldoende en dienden dus zowel voor veldwerk als verwerking extra tijd en middelen voorzien worden.

De weersomstandigheden tijdens de terreinfase waren vijf weken lang heel goed zodat zonder veel problemen kon worden doorgewerkt. De laatste twee weken daarentegen waren er regelmatig buien. Daarnaast zorgden het grondwater en de klei voor moeilijke werkomstandigheden. Er was heel wat modder en het opgraven van skeletten in klei verliep daardoor heel wat trager dan in goede omstandigheden. Na een weekend met hevige regenbuien was een profiel ingestort, met het meetpunt erbij, waardoor de landmeter opnieuw moest langskomen om meetpunten uit te zetten.

Doordat er regelmatig machinaal verdiept moest worden in kleine zones vergde de opgraving duidelijke afspraken met het kraanbedrijf. Gedurende de graafwerken werd op een bepaald moment een ongekende riolering met noord-zuid as geraakt - die op dat moment nog in werking bleek te zijn zonder dat iemand hiervan op de hoogte was - waardoor er een uitloop was van beer op het terrein. In de eerste plaats werd getracht om dit gat te dichten met PU-schuim, maar dit bleek onvoldoende te helpen. Uit veiligheid en om het vlak zo droog mogelijk te houden werd een buffer uit aarde voorzien rondom het gat in de riolering. Dit verkleinde uiteraard het vlak waardoor een kleine zone met mogelijke inhumaties deels moest opgegeven worden.

Figuur 17: Toestand na het instorten van het westprofiel (P4) in werkput 1 waarbij eveneens een meetpunt verdween (rode cirkel).

5.1.3. Raadpleging specialisten

Gedurende het volledige project kon voor vragen en verduidelijkingen beroep gedaan worden op Marc Dewilde, die als wetenschappelijke begeleiding betrokken was bij het onderzoek. Via Sam De Decker (erfgoedconsulent Onroerend Erfgoed) werd ook advies ingewonnen bij fysisch antropologe Kim Quintelier betreffende het opgraven en de behandeling van de verschillende inhumaties.

5.1.4. Motivatie voor selectie van het materiaal en staalname

Binnen het kerkhof op de site werden heel wat onverstoorte skeletten gevonden. Deze skeletten werden geregistreerd, gerecupereerd en gereinigd voor eventueel verder fysisch antropologisch onderzoek. De voornaamste zaken die onderzocht kunnen worden zijn het geslacht, de leeftijd, de lichaamslengte en eventuele ziektes en pathologieën. Daarnaast kunnen nog enkele skeletten geselecteerd worden om een ^{14}C -datering op uit te voeren. Zo zijn er, zoals zal blijken bij de bespreking van de inhumaties, heel wat bijzondere skeletten aangetroffen die zeker in acht moeten

genomen worden bij een selectie voor datering. De skeletten zijn over het algemeen in relatief goede staat. Opvallend is het feit dat de skeletten die zich stratigrafisch bovenaan in het kerkhof bevonden vaak in betere toestand verkeerden en stevigere botten bevatten, maar dat er slechts heel zelden een kistaflijning zichtbaar was. De skeletten die zich stratigrafisch onderaan in het kerkhof bevonden, lagen vaak nog in een volledig bewaarde kist, maar waren dikwijls heel wat brozer. Op het terrein was een duidelijke overgang te zien van een meer zandige puinige kerkhofgrond naar een meer kleiige bodem tot zelfs pure klei in de moederbodem. De verschillende bodems zorgden dus al dan niet voor een goede bewaring van de grafkisten. De vochtige (zuurstofvrije) kleibodem zorgde ervoor dat de grafkisten goed bewaard bleven (net als organisch materiaal in sommige gevallen, zoals de hersenen binnen een beschermende schedel).

Tijdens het onderzoek werden ook heel wat staalnames genomen van de grafkisten op het kerkhof. Vooral in de onderste niveaus werden nog inhumaties aangetroffen waarbij de kisten in (zeer) goede toestand verkeerden. Naast het recupereren van de skeletten werd daarom ook telkens een houtstaal genomen om eventueel dendrochronologisch onderzoek op te verrichten. Indien sommige skeletten niet in aanmerking zouden komen om onderzocht te worden kan in functie van een datering aldus beroep gedaan worden op de houtstalen van de kisten. Er werden in totaal 53 houtstalen genomen, afhankelijk van enerzijds de aanwezigheid van de kisten en anderzijds van de kwaliteit ervan.

Naast de skeletten en de houtstalen werden uit de als beerput herbruikte kelder, die in de zuidwesthoek van de opgravingsput gevonden werd, vijf zeefstalen genomen. Het gaat om de onderste vulling van de kelder die bestaat uit een donkergrijze zeer humeuze beervulling. Hoewel op basis van archief- en kaartmateriaal met een grote waarschijnlijkheid kan geconcludeerd worden dat deze kelder te linken is aan het stadhuis van 1875 kunnen de vondsten uit deze zeefstalen mogelijk nog een extra bewijs leveren voor deze datering aan het einde van de 19de eeuw.

Wat de vondsten betreft werd getracht om zoveel mogelijk dateerbaar materiaal te verzamelen in de hoop de verschillende lagen en sporen te kunnen relateren aan elkaar en te dateren. Bij het inzamelen ervan moest rekening gehouden worden met het feit dat materiaal altijd intrusief kan zijn, wat zeker het geval is op een kerkhof. Bij het dateren op basis van de vondsten moet dus enige voorzichtigheid geboden worden.

5.2. Beschrijving van de onderzoeksmethodes

5.2.1. Voorbereiding

Tijdens de startvergadering op 7 augustus 2012 werden de nodige praktische afspraken gemaakt betreffende het vrijmaken van het terrein, het leeghalen van de bijgebouwen, de begrenzing van de onderzoekszone, de manier van uitgraven en grondstockering, de afscherming van de site, ... Voor de start van het veldwerk werd een plaatsbeschrijving opgesteld en werd een literatuurstudie uitgevoerd.

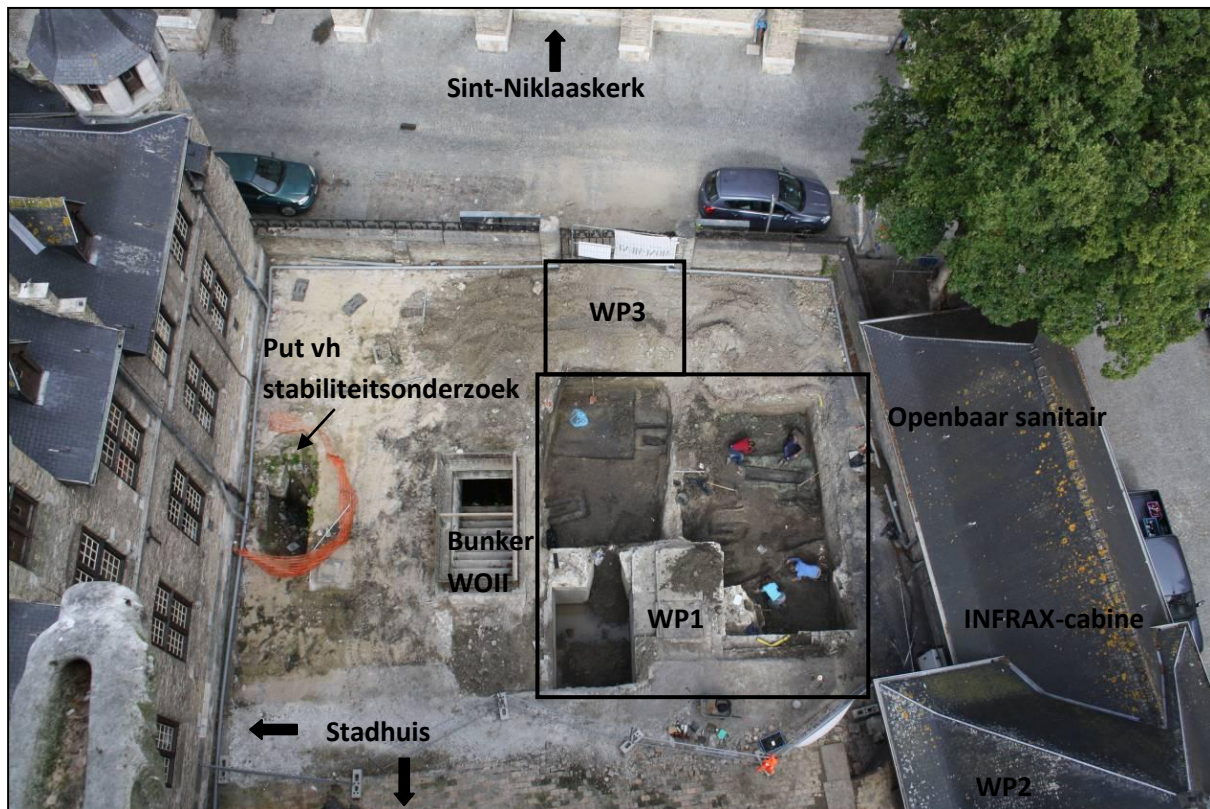
5.2.2. Veldwerk

Volgens de Bijzondere Voorwaarden bedroeg de totale oppervlakte van de zone die archeologisch onderzocht diende te worden ongeveer 66m²:

- Ca. 60 m² voor het binnenplein
- Ca. 6,6 m² voor de zone in het poortgebouw

Het te onderzoeken terrein op de binnenkoer van het stadhuis werd bij uitvoering onderverdeeld in twee werkputten (WP), namelijk werkput 1 en werkput 3. De ruimte die onderzocht moest worden binnen het poortgebouw werd werkput 2. Aangezien werkput 1 bereikbaar moest blijven voor de kraan om er telkens verder te verdiepen kon met werkput 3 pas als laatste aangevangen worden. Werkput 3 kon met andere woorden pas aangevat worden nadat in werkput 1 overal het laatste niveau was aangelegd. In totaal werd 74m² opgegraven, 49m² in WP1, 11,5m² in WP2 en 13,5m² in WP3.

Het opgravingsvlak van werkput 1 was in het oosten begrensd door de gebouwen voor openbaar sanitair en de INFRAX-cabine, ten noordoosten van het stadhuis. Voor de veiligheid werd er een afstand van 1,20m vrij gehouden tussen de opgravingsput en deze gebouwen. Ten zuiden van werkput 1 bevond zich de achteringang van het stadhuis en werd een pad vrijgehouden voor de toegang tot het gebouw. Ten westen van de opgravingszone bevond zich een ondergrondse bunker die diende als verbandpost tijdens de Tweede Wereldoorlog. Ten noorden van werkput 1 situeerde zich werkput 3 met aansluitend de ommuring van het binnenplein. WP3 was in zijn west-oost as ongeveer de helft smaller dan WP1 (zie figuur 18 en het situeringsplan achteraan in bijlage).

Figuur 18: Overzicht van het opgravingsterrein met daarop de drie werkputten aangeduid en hun ligging ten opzichte van de omgeving.

Werkput 1 had in het zuiden een uitsparing voor een grote rioolcisterne die nog in gebruik was. De cisterne was verbonden met een riool met noord-zuid as die werkput 1 door midden sneed en het vlak onderverdeelde in een oostelijke en westelijke zone.

WP2 was overdekt en lag in het poortgebouw. Een deel hiervan was reeds onderzocht door Onroerend Erfgoed onder leiding van Marc Dewilde (zie *supra*). De zone die tijdens de opgraving nog onderzocht moest worden was een sleuf met oost-west as tegen de zuidelijke muur van het poortgebouw.

Voor het afgraven werd gebruik gemaakt van een rupskraan (2,5 en 5 ton) met een platte/tandenloze graafbak. Er werden verschillende kraanformaten en graafbakken gebruikt afhankelijk van de zone die uitgegraven moest worden. De bodem werd afgegraven tot op het eerste archeologisch relevante niveau, waar sporen zichtbaar aan het oppervlak kwamen. Dit gebeurde onder begeleiding van de leidinggevende archeoloog. Na het uitgraven werden de aanwezige sporen opgeschaafd/opgeschoond, gefotografeerd, ingetekend en beschreven. Het intekenen van het grondplan gebeurde

op millimeterpapier op schaal 1/20. De aanwezige sporen werden vervolgens onderzocht.

In het geval van de inhumaties werden de kisten met de skeletten eerst vrij gelegd met truweel en spatel, vervolgens opnieuw gefotografeerd, ingetekend op schaal 1/10, beschreven op skeletfiches en gerecupereerd in plastic bakken. Het recupereren gebeurde op die manier dat de linkerhelften en de rechterhelften van elkaar gescheiden werden (indien mogelijk). Naast de recuperatie van de skeletten zelf werden ook fragmenten van de grafkisten verzameld. Omwille van de vaak moeilijke opgravingsomstandigheden (regen, bioturbatie en modder) konden tijdens het onderzoek geen bulkstalen van de maaginhoud genomen worden.

De aanwezige muurrestanten werden opgekuist/vrij gelegd, gefotografeerd, ingetekend op schaal 1/20 en beschreven. Er werden eveneens baksteen- en mortelstalen genomen. Indien nodig werden sommige muurrestanten na registratie verwijderd om de onderliggende sporen en structuren te kunnen bestuderen. Om een goed beeld te verkrijgen op de stratigrafie binnen de werkputten werden de profielen opgekuist, gefotografeerd, opgetekend op schaal 1/20 en beschreven.

De weinige vondsten werden verzameld per context en nadien in een vondstenzakje gestoken met een vondstenkaartje. Er werden 5 bulkstalen van 10 liter genomen van een zeer humeuze beerlaag binnen de kelder ten zuidwesten van werkput 1. Er werden geen pollenmonsters genomen omdat de sporen zich hier niet toe leenden.

Voor de opmeting van het opgravingsterrein werd beroep gedaan op een landmeter-topograaf. De landmeter stond tevens in voor het georefereren van het terrein, het inmeten van het aangebrachte meetsysteem (vier piketten en het vastpunt) en het meten van enkele sporen en hoogtes. De hoogtes werden weergegeven in TAW-waarden.

Zoals eerder vermeld werd het onderzoek de laatste twee weken bemoeilijkt door de weersomstandigheden. Door de hevige regenval en de vochtige kleigrond is er één profiel (het westelijke profiel, P4) ingestort waar één meetpunt stond, waarna de landmeter een nieuw meetsysteem uitzette. Ook het opgraven van de skeletten werd door de enorme hoeveelheid water en modder bemoeilijkt en vertraagd. Het onderzoek van de bovenste lagen werden dan weer bemoeilijkt door de zware bioturbatie, vooral door de wortels van de grote boom die vóór de opgraving verwijderd werd (ten noordoosten van de opgravingsput).

5.2.3. Vondstverwerking en rapportage

Na het veldwerk werd van start gegaan met de vondstverwerking en de rapportage volgens de vastgelegde richtlijnen. Voor de registratie van de sporen en het benoemen van de foto's werd de code DIST12 (**D**iksmuide – **S**tadhuys 20**12**) gebruikt.

De spoorformulieren, de vondstenlijst, de fotolijst en de tekeningenlijst werden samengebracht in een digitale inventarislijst. De vondsten werden gewassen, gedroogd en verpakt volgens de regels van de kunst. De vondsten werden nadien gedetermineerd en geïmplementeerd in de digitale inventarislijst. De skeletten werden eveneens gewassen, geïnventariseerd en verpakt. Er werd ook een inventaris opgesteld van de verzamelde houtfragmenten van de grafkisten. De zeefstalen werden gezeefd op een zeef van 0,5mm en getrieerd. De vondsten die uit de zeefresidu's kwamen werden eveneens in de digitale inventarislijst verwerkt. Vervolgens werd overgegaan tot het digitaliseren van de grondplannen, de profielen, een coupetekening en de skelettekeningen met behulp van de programma's Autocad en Illustrator. Als laatste werd het rapport geschreven.

Figuur 19: Voorbeeld van de werkomstandigheden in de kleigrond tijdens en na hevige regenbuien.

6. RESULTATEN

6.1. Stratigrafie

De opbouw van de bodem op de binnenkoer van het stadhuis kan onderverdeeld worden in drie grote pakketten. Het bovenste pakket is een zandige puinige donkerbruine/donkergrijze laag waarin veel bioturbatie zichtbaar is (vooral in de oostelijke zone zaten veel boomwortels, afkomstig van de verwijderde boom in de noordoosthoek van de binnenkoer). In dit bovenste pakket zijn verschillende inhumaties aanwezig. Een volgende opvallende laag is een eerder blauwgroene, grijze kleiige laag waarin eveneens inhumaties vervat zitten. Daaronder zit de moederbodem die bestaat uit pure klei en die blauw/geel is. Ook in deze moederbodem werden (mogelijk de oudste) skeletten bestudeerd en werden heel wat natuurlijke silexfragmenten en rolkeien aangetroffen. Deze drie lagen vormen de belangrijkste lagen binnen de stratigrafie (zie profieltekeningen in bijlage achteraan).

Figuur 20: Profiel 2, het oostprofiel van werkput 1, met daarop drie duidelijk te onderscheiden pakketten.

In de meest westelijke zone van de opgravingsput kunnen enkele bijzonderheden vastgesteld worden. De drie algemene pakketten zijn ook hier aanwezig, maar de bovenste kerkhofgrond in de westelijke zone is meer kleiig, donkerder grijs dan in de oostelijke zone en bevat ook veel minder bioturbatie. Onder de bovenste meer kleiige

kerkhofgrond werd een dunne laag aangetroffen met heel veel kalkmortelbrokken en ijzerzandsteenbrokken. Deze laag - een bouw- en/of afbraaklaag - is vermoedelijk in verband te brengen met een (ver)bouwfase van de kerk. Daar onder en boven bevonden zich vrij homogene ophogingslagen die vrij waren van inhumaties. Onder deze bouw-/afbraaklaag en beide ophogingslagen kwamen opnieuw begravingen te voorschijn en wordt de opbouw gelijkaardig aan die van de oostelijke zone. De reden waarom men deze zone tijdelijk verlaten heeft als kerkhof en mogelijk gebruikt heeft als werkniveau is onduidelijk. Wat de datering betreft kan op basis van het materiaal dat werd verzameld de bovenliggende kerkhofgrond gedateerd worden in de 17de-18de eeuw. Het werkniveau is met andere woorden ouder dan de 17de-18de eeuw aangezien de kerkhofgrond er duidelijk op ligt (zie profieltekeningen in bijlage achteraan).

Figuur 21: Profiel 3, het noordprofiel van werkput 1.

In WP3 werd net boven de moederbodem een bruinig grijze, vrij humeuze, zandige laag aangetroffen. In profiel 7 is duidelijk vast te stellen dat de inhumaties die in de moederbodem zitten deze laag doorsnijden. Het gaat dus zeer waarschijnlijk om het oudste aangetroffen spoor in het opgravingsvlak. Toch blijft er slechts een beperkt deel van over aangezien dit spoor doorsneden wordt door de insteek van de kelder (S171 en S201) en door de kerkhofgrond met daarin begravingen. Ondanks de relatieve datering op basis van de duidelijke relaties in grondvlak en in profiel konden er geen vondsten uit verzameld worden om dit te bevestigen (zie profieltekening in bijlage achteraan).

Figuur 22: Profiel 7, het westprofiel in werkput 3, met rechts de insteek van een kelder die de kerkhofgrond en een gracht, die dichtgeslibd is met zandige, humeuze grond, doorsnijdt. Deze laatste wordt op haar beurt doorsneden door een inhumatie (kist=H-vorm in profiel).

6.2. Beschrijving van de aangetroffen sporen, structuren en vondsten

6.2.1. Algemeen

Op het terrein werd voorafgaand aan het archeologisch onderzoek de verharding verwijderd. De TAW-waarde van het maaiveld vóór deze uitbraak bedraagt +8,55m TAW. Nadat het terrein geruimd was en de bovenste tegels verwijderd waren bedroeg de hoogte van het looppniveau +8,47m TAW. De eerste dag van de opgraving lag het terrein helemaal vrij waardoor onmiddellijk machinaal kon worden verdiept.

In onderstaande paragrafen zullen de aangetroffen structuren, sporen en vondsten chronologisch besproken worden. In een eerste deel wordt dieper ingegaan op het mogelijk oudste spoor, vervolgens zal het kerkhof in detail besproken worden en als laatste wordt de aandacht gericht op de meest recente structuren die gelinkt kunnen worden aan het stadhuis en dan vooral aan de derde bouwphase van 1875. Voor situering van de diverse sporen wordt verwezen naar de overzichtsplannen van de diverse vlakken in WP 1, 2 en 3, opgenomen als bijlage achteraan dit rapport.

Figuur 23: Op de eerste dag van de opgraving was de verharding verwijderd en kon onmiddellijk machinaal verdiept worden.

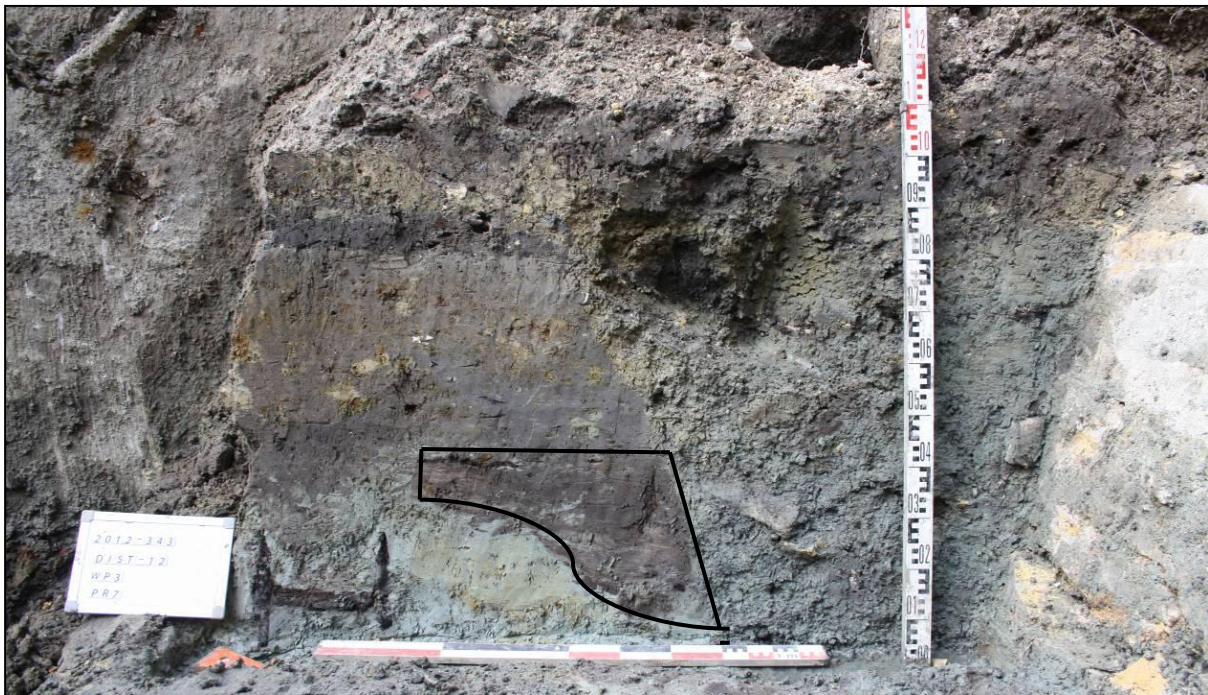
6.2.2. Oudste sporen (volle of late middeleeuwen?)

6.2.2.1. Sporen/structuren

Het oudste spoor dat werd aangetroffen was aanvankelijk een laag, S223, in werkput 3. Dit spoor was homogeen, bruinig grijs ("rodig") en zeer zandig en werd zichtbaar vanaf vlak 5 op een hoogte van +6,42m TAW. Dit spoor werd gecoupeerd en de versnijding ervan was zichtbaar in het westprofiel (P7) van werkput 3. In grondvlak boog het spoor mogelijk na ongeveer 2,80m vanaf het westprofiel af naar het zuiden toe (gaat over in S238). Het verloop ervan kon dus niet met zekerheid in het oostprofiel (P6) worden teruggevonden. Het diepste punt van het spoor zat op een hoogte van +6,07m TAW. Het spoor had in grondvlak een onregelmatige vorm en was slechts zeer beperkt in omvang, aangezien het doorsneden werd door enerzijds de insteek van de meest noordelijke kelder (S171 en S201) en anderzijds door de inhumaties (bijvoorbeeld S230) in dat vlak. In profiel daarentegen was de vorm van een soort greppel zichtbaar en kon duidelijk vastgesteld worden dat het spoor doorsneden werd door de oudste inhumaties in de moederbodem. Het gaat waarschijnlijk om een oude greppel die geleidelijk is dicht geslibd met de oude zandige bodem. In het profiel was eveneens lensvorming zichtbaar door stagnerend water.

Figuur 24: Aanvankelijk is de oude bruinig grijze zandige verkleuring in vlak 5 zichtbaar als een laag.

Figuur 25: Na het plaatsen van profiel 7 werd duidelijk dat de laag vermoedelijk een greppel is die doorsneden werd door de inhumaties in de moederbodem en door de insteek van de kelder.

6.2.2.2. Vondsten en stalen

De greppel werd na het couperen en registreren volledig uitgehaald in de hoop dateringsmateriaal aan te treffen. Er werd echter geen aardewerk in gevonden waardoor het spoor niet gedateerd kon worden. Er werden slechts zeer weinig natuurlijke silexfragmenten aangetroffen. Ondanks de relatieve datering op basis van de gegevens zichtbaar in profiel 7 kon het feit dat dit waarschijnlijk het oudste spoor is in het opgravingsvlak niet gestaafd worden aan de hand van vondstmateriaal.

6.2.2.3. Interpretatie

Het oudste spoor dat werd aangetroffen is vermoedelijk een gracht (artificieel gegraven of natuurlijk ontstaan?) die geleidelijk dichtgeslibd is met de oude bodem. Dit kon vastgesteld worden op basis van profiel 7, waar dit spoor doorsneden werd door de oudste inhumaties in de moederbodem. In het spoor werd geen (daterings)materiaal aangetroffen, enkel versmeten botmateriaal en weinig natuurlijke silexfragmenten. Na een datering op de stratigrafisch oudste inhumaties kan mogelijk een juistere datering toegekend worden aan het spoor.

6.2.3. *Kerkhof (late middeleeuwen en postmiddeleeuwen)*

Eén van de belangrijkste vondsten bij de opgraving van het binnenplein van het stadhuis waren de verschillende inhumaties. Bij de bespreking van de verschillende begravingen moet er in acht genomen worden dat er bij de opgraving machinaal in niveaus van 20cm werd afgegraven. Dit wil zeggen dat eventuele inhumaties binnen deze 20cm niet onderzocht werden, dit na overleg met de erfgoedconsulent van Onroerend Erfgoed West-Vlaanderen en fysisch antropologe Kim Quintelier. Toch werden er in totaal 80 inhumaties onderzocht. Deze begravingen kunnen zeker in aanmerking komen voor fysisch antropologisch onderzoek. Bij assessment van het botmateriaal kan vermoedelijk al het geslacht en de leeftijd van de meeste skeletten worden nagegaan. Naast deze uiterlijke kenmerken lijkt het een meerwaarde om een selectie binnen de skeletten te maken om een datering op uit te voeren. Deze dateringen kunnen dan de bestaansgeschiedenis reconstrueren van het kerkhof van de Sint-Niklaaskerk.

Daarnaast moet er rekening mee gehouden worden dat het aangelegde opgravingsvlak slechts een heel beperkte zone van het volledige kerkhof omvat. Op basis van het kaartmateriaal en de literaire bronnen is geweten dat het kerkhof rondom de Sint-Niklaaskerk lag, en vermoedelijk zelfs nog meer naar de Grote Markt toe. Doorheen de jaren is dus reeds een groot deel van het kerkhof verloren gegaan door voorgaande verbouwingen en openbare werken. De resultaten die uit deze opgraving naar voor zullen komen beslaan dus slechts een deel van het kerkhof wat een beperking vormt voor interpretaties en conclusies. Hierdoor zullen bepaalde vragen dus onbeantwoord blijven.

Omwille van het grondwater en de regenbuien die het vlak (klei) omtoverden tot een modderpoel konden sommige inhumaties niet onderzocht worden. Er werd in de mate van het mogelijke getracht om met de pomp de zones zo goed als watervrij te krijgen, maar dit lukte niet altijd. Hoewel sommige skeletten dus niet gerecupereerd konden worden, werden ze in sommige gevallen wel nog gefotografeerd en opgetekend op het grondplan, of *vice versa*.

Figuur 26: De westelijke zone van werkput 1 tijdens een regenbui. Dergelijke inhumaties werden in de mate van het mogelijke al dan niet opgetekend, gefotografeerd en gerecupereerd.

6.2.3.1. Skeletten

In werkput 1 werden vanaf +7,59m TAW skeletten aangetroffen, in werkput 3 vanaf +7,46m TAW. In de meest oostelijke zone van werkput 1 en in werkput 3 werden in alle opeenvolgende vlakken inhumaties aangetroffen, dit wil zeggen in 7 vlakken in de oostelijke zone van werkput 1 en in 6 vlakken in werkput 3. In de westelijke zone van werkput 1 daarentegen is er vanaf vlak 2 tot en met vlak 4 een hiaat in het kerkhof (zie hoofdstukken 6.1. en 6.2.3.3.), waarop in vlak 5 opnieuw inhumaties verschenen tot en met vlak 8.

Algemeen kan opgemerkt worden dat de inhumaties alle een west-oost oriëntatie hadden, op drie uitzonderingen na die een oost-west oriëntatie hadden (zie *infra*). In nog andere gevallen werd een zuidwest-noordoost oriëntatie vastgesteld en éénmalig werd er zelfs een noordwest-zuidoost oriëntatie geregistreerd (skelet S154 in vlak 6 (westen) van WP1). Aangezien deze laatste uitzonderingen niet chronologisch bepaald zijn en deze lukraak door elkaar voorkomen in één vlak wordt ervan uitgegaan dat er algemeen twee oriëntaties voorkwamen, namelijk de skeletten met een west-oost as, waarbij afwisselend het hoofd in het westen of het oosten gelegen was.

De meeste inhumaties lagen begraven met uitgestrekte benen, op twee uitzonderingen na (S74 en S152) waarbij de benen lichtjes geplooid waren naar het noorden. De armen waren doorgaans naast het lichaam uitgestrekt, soms lagen beide armen of slechts één arm op de buik of het bekken. Het hoofd lag vaak op het achterhoofd of gedraaid naar links of rechts.

Figuur 27: S152 is één van de inhumaties waarbij de benen geplooid lagen naar het noorden toe.

Als laatste kan nog vermeld worden dat op heel wat skeletten een *post mortem* verkleuring was vast te stellen. De verkleuring was in vele gevallen zilverkleurig (reden onbekend) en zwart (door de vochtige ondergrond?) en was vooral zichtbaar bij de onderste inhumaties en de inhumaties die zich in de vochtige klei en moederbodem bevonden. In sommige gevallen was er een oranjebruine verkleuring aanwezig wat wijst op oxidatie van het botmateriaal.

Voor een uitgebreide beschrijving van alle aangetroffen skeletten wordt verwezen naar bijlage 1 en naar de inventarislijst op de bijgevoegde USB-kaart. De verschillende skeletten werden opgelijst in een tabel (bijlage 1) met daarbij al de nodige gegevens zoals spoornummer, werkput, vlak, tekeningnummer, de volledige beschrijving van het skelet, afmetingen (cm), de gemiddelde TAW-waarde, de relatie en associatie met andere sporen/structuren, inventarisnummer en eventuele opmerkingen. In de tabel worden de gerecupereerde skeletten vermeld. Dit wil zeggen dat geregistreerde kisten waar geen skelet in aangetroffen werd, niet opgenomen zijn in de gedetailleerde tabel. Deze zijn wel terug te vinden in de algemene inventarislijst. Er is een legende opgesteld om de skelettabel duidelijk te kunnen lezen. De rijen die aangeduid zijn in het roze verwijzen naar de adulten. De rijen die wit zijn tonen de baby's (groene spoornummers) en subadulten (hieronder wordt verstaan: kinderen en juvenielen). De spoornummers aangeduid in het geel zijn de skeletten die een afwijkende oriëntatie hebben. De blauwe spoornummers duiden de skeletten aan waarbij nog hersenrestanten werden aangetroffen. De rode spoornummers staan voor skeletten die enkele bijzonderheden bezitten en om die reden meer uniek zijn dan de andere inhumaties. De skeletten die in dit hoofdstuk in detail besproken zullen worden zijn opmerkelijk in die zin dat ze op een bepaald vlak afwijken van de andere verzamelde inhumaties.

Na het bestuderen van de tabel zijn er een aantal inhumaties die eruit springen omwille van hun bijzonderheden. Zo zijn er heel wat baby's/jonge kinderen en subadulten gerecupereerd, waarschijnlijk 27 in totaal (een derde van de opgegraven inhumaties). Het onderscheid tussen een adult en een subadult werd ter plaatse gemaakt op basis van de grootte van het skelet en op basis van de al dan niet fijnere/dunnere en meer broze botfragmenten.¹⁷ Op zich is het niet abnormaal dat er baby's en subadulten worden aangetroffen op een kerkhof, maar vaak liggen vooral de baby's in een aparte zone (diegenen die niet gedoopt waren lagen apart en in ongewijde grond). In het onderzochte opgravingsvlak lagen ze alleszins verspreid en konden ze niet toegewezen worden aan één bepaalde zone. Toch moet er ook rekening mee gehouden worden dat het onderzoeksterrein slechts een beperkte zone van het volledige oude kerkhof omvat en er dus nooit een algemeen beeld kan verkregen worden op de ligging van zowel baby's, subadulten als adulten.

¹⁷ De opdeling in leeftijd gebeurt normaal op basis van het gebit in combinatie met de studie van de ontwikkeling en groei van de gewrichten, maar door het ontbreken van budget voor fysisch antropologisch onderzoek in het kader van dit onderzoek (zie p. 30) werd er voor gekozen het onderscheid tussen een adult en een subadult ter plaatse te maken op basis van de grootte van het skelet en op basis van de al dan niet fijnere/dunnere en meer broze botfragmenten. Dit is echter niet ideaal.

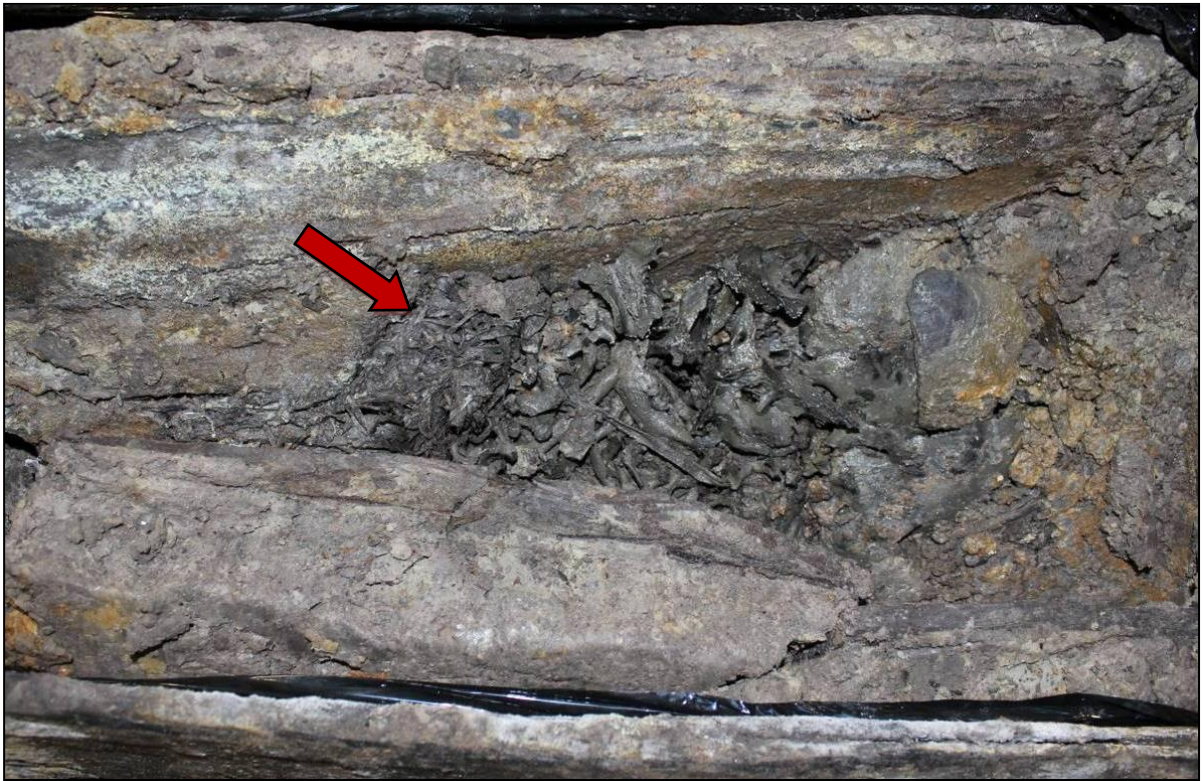
Er werden 5 baby-/kinderskeletten aangetroffen, waarvan er vier volledig in blok werden gelicht (S93B, S99, S140 en S163) en één baby-/kinderskelet dat in bulk (S105) werd bemonsterd. Deze laatste kon omwille van de grondwaterstand en de klei niet in blok gelicht worden. Bij S140 kon het deksel op het terrein reeds even verwijderd worden om een zicht te krijgen op de inhoud van het kistje. Opvallend bij dit laatste skelet was de vondst van plantaardig materiaal (stro of een soort boeket?). Het is mogelijk dat dit skelet in stro werd gewikkeld alvorens hij/zij in de kist werd gelegd of dat deze jonge persoon een soort boeket meekreeg. Dergelijke vondst is erg uitzonderlijk. Er is weinig informatie gekend over de wijze en de mate waarop aandacht werd geschonken aan het begrafenisritueel van jonge kinderen.¹⁸

Normaal gezien worden skeletten begraven in een west-oost as, dit wil zeggen met het hoofd in het westen en de voeten in het oosten. De reden waarom de meeste skeletten in een katholieke context op die manier begraven worden is omdat men bij de verrijzenis dan naar het oosten kijkt. Enkel priesters werden met het hoofd in het oosten begraven. Vaak worden deze in een aparte zone of in de kerk begraven. Bij de opgraving op de binnenkoer van het Diksmuidse stadhuis werden drie individuen onderzocht die in een oost-west as lagen, met name S31, S94 en S106. Hoewel niet helemaal uitgesloten kan worden dat het hier om priesters gaat, zal het hier vermoedelijk toch eerder gaan om vergissingen van de grafdelver.

Figuur 28: Een baby-/kinderskelet dat in blok werd gelicht ligt, klaar om onder de zeef te worden gereinigd.

¹⁸ Informatie Sam De Decker (Onroerend Erfgoed).

Figuur 29: Babyskelet (S140) in een kist met op het skelet zeer broos plantaardig materiaal (stro of een boeket?) (rode pijl).

Bij inhumatie S94 gaat het op het eerste zicht om een subadult, waardoor het ongeloofwaardig lijkt dat dit een priester zou zijn. Het botmateriaal van deze laatste is zeer broos en fijn en bovendien gaat het om een klein skelet. Het feit dat deze subadult dan nog eens omringd wordt door twee andere subadulten die wel een west-oost oriëntatie hebben (S95 en S96) is daarbij ook nog bijzonder. De vraag is of men deze personen intentioneel in een andere richting begraven heeft of dit enkel willekeurig gebeurde zonder specifieke redenen. Ten zuidoosten van deze drie inhumaties lag een babykist, S93B. Deze vier inhumaties zijn begraven in één en dezelfde grafkuil, wat er op lijkt te wijzen dat deze inhumaties gerelateerd zijn aan elkaar en mogelijk deel uitmaken van een familiegraf. In dit laatste geval is het zelfs niet zeker of S95 en S96 subadulten zijn en kan er misschien ook sprake zijn van een gezinssituatie met vader, moeder, kind en baby?

Figuur 30: In vlak 5 van WP1 werden vier bijzondere inhumaties aangetroffen die mogelijk tot een familiegraf horen (allen subadulten of twee adulten wat betreft de inhumaties met west-oost oriëntatie?). Onder deze inhumaties bevindt zich één baby (ten zuidoost van de drie andere inhumaties) en één subadult met een uitzonderlijke oost-west oriëntatie.

Twee andere inhumaties die samen lijken te horen werden aangetroffen in vlak 2 van werkput 1 (in de oostelijke zone). Hier werden zowel een adult als een subadult geregistreerd. Opvallend is het feit dat de subadult boven de adult ligt. Het lijkt erop dat de subadult intentioneel bovenop de adult werd begraven, waardoor er sprake zou kunnen zijn van een (gelijktijdige) begraafing van ouder en kind.

Figuur 31: Mogelijke begraafing van een ouder (moeder?) en kind.

In de onderste vlakken waren de omstandigheden waarin de inhumaties lagen bijzonder gunstig. Er was sprake van een vochtige, zuurstofvrije kleibodem waardoor hout en organisch materiaal in het algemeen zeer goed bewaard konden blijven. Om die redenen waren de grafkisten in de onderste lagen nog volledig bewaard en lagen sommige skeletten vaak volledig onder water waardoor zelfs de hersenen bewaard bleven. Op zich leveren de overblijfselen van deze hersenen geen informatie en kan er verder niets op onderzocht worden. Toch is de vondst van dergelijk broos organisch materiaal vrij uniek en daarom minstens vermeldenswaardig.

Figuur 32: In de schedels van sommige onderste inhumaties bleven de hersenrestanten nog bewaard.

Een ander opmerkelijk skelet was op zijn buik gepositioneerd (S118). Er bestaan hypothesen die verklaren dat criminelen of personen die zelfmoord gepleegd hadden op deze wijze begraven werden. Het gegeven dat dit skelet in de zuidoostelijke hoek van de opgravingsput werd aangetroffen en er aan de oostzijde van het stadhuis in 1634 een gevangenis stond kan hier mogelijk aan gelinkt kan worden, maar het is evengoed plausibel dat de positionering op de buik per ongeluk gebeurde of te wijten is aan post-depositionele processen. Hoe dan ook werd de gevangenis effectief in 1634 gebouwd ten oosten van het toenmalige stadhuis en is de achtermuur van deze gevangenis eveneens teruggevonden in het poortgebouw tijdens het vooronderzoek door Onroerend

Erfgoed.¹⁹ Volgens het archeologisch vooronderzoek en het kaartmateriaal werd de achtergevel van de gevangenis zelfs gefundeerd bovenop de oude kerkhofmuur (zie *supra*). De gevangenis bleef tot aan de Eerste Wereldoorlog bestaan.

Figuur 33: Eén skelet werd op zijn buik begraven, zichtbaar aan de schouderbladen die bovenop de ribben liggen. De linkerhand ligt naast het skelet en de rechterhand ligt onder het lichaam.

Een volgende curiositeit is het skelet met een vervormd rechteronderbeen, S56. Dit skelet heeft een langer en uitermate dikker onderbeen aan de rechterkant. Wijst dit fenomeen op een ziekte of was het linkerbeen van deze persoon te kort waardoor zijn rechteronderbeen beter ontwikkeld is?

Over het algemeen zijn er geen giften aangetroffen bij de inhumaties. Bij één skelet, S190, is wel een (bronzen) ring aangetroffen aan zijn/haar rechterhand. De vinger waarrond de ring zat was dan ook groen verkleurd. De ring was zeer broos en bestond uit vier fragmenten. Mogelijk wordt na reiniging en conservatie duidelijk of er al dan niet inscripties op terug te vinden zijn.

¹⁹ Dewilde M. 2011.

Bij de inhumatie S187 werden er ter hoogte van het bekken resten aangetroffen lijkende op eierschaalfragmenten. Deze fragmenten waren dermate beperkt en broos dat er na reiniging van de skeletten vrijwel niets meer van overbleef. Mogelijk behoorden deze concreties tot het lichaam en is de situering ervan ter hoogte van het bekken niet toevallig. Het kan eventueel gaan om gecalcificeerde lymfeklieren, een gecalcificeerde autogeamputeerde eierstok, een gecalcificeerde cyst van de eierstokken,...²⁰

Figuur 34: Eén skelet had een uitermate dik onderscheenbeen aan zijn rechterzijde. Bovendien waren er sporen van uitstekende knobbels op dit dikkere bot.

²⁰ Informatie Sam De Decker (Onroerend Erfgoed).

Figuur 35 en figuur 36: Bij skelet S190 werden broze fragmenten van een bronzen ring aangetroffen. Op de detailfoto is dit zichtbaar aan de groene verkleuring van een vinger.

6.2.3.2. Graftypes

Algemeen zijn er bij Vlaamse kerkhofsites meerdere graftypes te onderscheiden, zoals: begravingen in volle grond, in (houten) kisten, onder/op houten planken, in grafkelders, graven van het antropomorfe type, graven waarbij het lichaam al dan niet in een lijkwade wordt gewikkeld, ...

Er werden geen voorbeelden geconstateerd van antropomorfe graven. Enkele inhumaties die niet in een kist lagen betreffen mogelijk begravingen in volle grond. Een voorbeeld is inhumatie S238, die in de moederbodem werd aangetroffen zonder kist of plank, maar volledig verstoord was en niet in anatomisch verband lag. Of deze persoon in volle grond werd begraven en of hij al dan niet omwikkeld was in een lijkwade blijft onduidelijk. Er werden in elk geval geen restanten van textiel teruggevonden in de (vochtige) bodem. Hoe dan ook loont het zeker de moeite om een ¹⁴C-datering uit te voeren op dit laagst gelegen skelet aangezien het mogelijk om één van de oudste aangetroffen inhumaties gaat op de site.

Binnen het kerkhof van de Sint-Niklaaskerk werden voornamelijk gewone begravingen geattesteerd in een houten kist. Bij de diepere inhumaties werden in eerste instantie bij het opgraven vaak enkel twee evenwijdige kistaflijningen aangetroffen. Bij het verdiepen tussen deze lijnen kwam na een tijdje het deksel van de kist te voorschijn. Dit wil zeggen dat doorheen de tijd het deksel van de kist door het gewicht van de bovenliggende grond ingeklapt is. Nadien werd na het verwijderen van dit deksel het skelet zichtbaar.

Verspreid over het opgravingsterrein werden ook inhumaties aangetroffen die enkel onder een grote (dikke) plank leken te liggen en waar er dus geen zijplanken of een bodemplank aangetroffen werden. Het betreft de volgende inhumaties:

- S147 (Sk S161), WP1 vlak 7 (O), +6,26m TAW
- S155 (Sk S156), WP1 vlak 6 (W), +6,39m TAW
- S162 (Grafskuil S183), WP1 vlak 7 (W), +6,32m TAW
- S164 (Sk S165), WP1 vlak 7 (W), +6,20m TAW
- S166 (Sk S181), WP1 vlak 7 (W), +6,20m TAW
- S180=S167 (Sk S170), WP1 vlak 7 (W), +6,20m TAW
- S219 (Sk S226), WP3 vlak 5, +6,42m TAW

Figuur 37: Voorbeeld van een inhumatie in een volledige kist. Nadat de bovenplank verwijderd werd, waren de dwarsbalken van de bovenplank nog zichtbaar. De zijplanken zijn door de druk ingeklapt.

Figuur 38 en figuur 39: Voorbeelden van een begraving, schijnbaar onder een enkele plank.

De duidelijke kistbegravingen kwamen zowel in de bovenste als in de onderste vlakken voor. De begravingen waarbij enkel een afdekkende plank werd aangetroffen kwamen daarentegen enkel in de onderste vlakken voor (stratigrafisch en in profiel bekeken), vanaf vlak 5 in werkput 3 en vanaf vlak 6 in werkput 1 en pas vanaf een diepte van +6,42m TAW. Dit is met andere woorden iets meer dan 2m onder het maaiveld.

Beide manieren van begraven zouden chronologisch bepaald kunnen zijn en erop kunnen duiden dat het gebruik van begraving onder een plank vroeger voorkwam dan de begraving in een volwaardige kist. Zo zouden er in Zonnebeke eveneens begravingen onder planken onderzocht zijn die effectief een oudere datering hadden (zelfs 11de-12de eeuw).²¹ Daar zou het gaan om religieuzen. Een andere oorzaak kan het financiële luik zijn waarbij het toepassen van de begraving met een plank voor de minder bedeelden was weggelegd en deze mensen toch nog een symbolische plank kregen (het was alleszins een goedkopere manier, aangezien hout voor een volledige kist kostbaar was, men nagels nodig had en het bovendien ook de expertise vereiste voor het vervaardigen van dergelijke kisten). In Gent bijvoorbeeld zijn er bij grootschalig onderzoek op het Sint-Pietersplein geen gelijkaardige voorbeelden aangetroffen, maar werden er wel skeletten aangetroffen *bovenop* een enkele plank. Deze inhumaties werden in zones aangetroffen die het verst verwijderd waren van de kerk en die mogelijk voor de armere bevolking waren weggelegd.²² Een andere mogelijkheid is dat het voorkomen van enkel een afdekkende plank te maken heeft met een verschil van houtgebruik voor het kistdeksel (een harde kwaliteitshoutsoort) en de zijanten en de bodem (eerder een goedkopere zachte houtsoort), waarbij het zachte hout eerder verdwijnt.²³ In dat geval betreft het dus eigenlijk gewone kistbegravingen. Opvallend is dat er in enkele gevallen geen bodem van de kist werd aangetroffen, terwijl er wel dwarsbalken bewaard waren gebleven (in profiel gaf dit een M- of H-vorm). Dit ondersteunt in deze gevallen de theorie van het gebruik van verschillende houtsoorten.

Op het terrein zelf waren in het bovenste pakket van het kerkhof enkel de aflijningen van de kisten bewaard, maar waren de skeletten in relatief goede staat. Bij begravingen in de meer kleiige lagen en in de moederbodem (pure klei) waren de kisten/planken nog volledig en vaak zeer goed bewaard door de vochtige en zuurstofvrije bodem. Bij deze onderste inhumaties waren de skeletten wel brozer en vaak beschadigd door het inklappen van de bovenplank (van de kist).

²¹ Persoonlijke communicatie met Marc Dewilde (OE) (e-mail) dd. 07/11/2012.

²² Persoonlijke communicatie met Geert Vermeiren (Dienst Stadsarcheologie Gent) (telefonisch) dd. 07/11/2012.

²³ Informatie Sam De Decker (Onroerend Erfgoed).

Figuur 40 en figuur 41: Links een relatief goed bewaard skelet met enkel een kistaflijning. Rechts een zeer broos en fragmentarisch, slecht bewaarde inhumatie onder een goed bewaarde plank (zie figuur 38).

De kisten waren rechthoekig van vorm en versmalden, net als de huidige grafkisten, naar het voeteinde toe. In het grondvlak was de vorm en de breedte van de kist in sommige gevallen onregelmatig aangezien de zijkanen van de kisten ook ingeklapt waren door het gewicht van de grond. Vooral in de bovenste kerkhofgrond werden nagels van de kisten gevonden. In de onderste, meer kleiige lagen werden vooral veel planken gerecupereerd met gaten in, waarin soms nog een houten pen zat. Ook hier blijft de vraag of deze verschillen van chronologische of financiële aard zijn.

In sommige gevallen was naast de grafkist/plank ook de uitgraving van de put zichtbaar. Deze laatste werd net als de kist/plank volledig geregistreerd en onderzocht.²⁴

²⁴ Dit willen zeggen dat op de plannen vaak drie spoornummers staan die verwijzen naar zowel de grafkuil, de kist of plank en het skelet.

Figuur 42: Twee onverstoorte inhumaties. Onder de meest zuidelijke inhumatie was zelfs de onderkant van de kist nog goed bewaard.

6.2.3.3. Andere sporen/kuilen/lagen

6.2.3.3.1. Knekelput

Naast de onverstoorte inhumaties in anatomisch verband werd er ook een grote kuil aangetroffen naast een recente riool. Deze kuil bevatte honderden menselijke botfragmenten, en dan voornamelijk fragmenten van grote botten zoals deze van schedels en de lange beenderen. De kuil was in profiel (P2) 118cm breed en 74cm hoog. In grondvlak was deze kuil bijna 2,50m lang en 1,50m breed. De knekelput dook al op in het grondvlak op een hoogte van +7,99m TAW.

Vermoedelijk heeft men destijds het kerkhof voor een deel geruimd en de menselijke resten verzameld in deze knekelput. Wanneer dit juist gebeurde kan niet met zekerheid bevestigd worden, maar vermoedelijk valt dit samen met de aanleg van de riool die ernaast ligt of met de bouw van het nieuwe stadhuis in 1875.

Figuur 43: De knekelput met geruimd menselijk botmateriaal aangetroffen in vlak 1. Bovenop de bakstenen riolering zijn de beenderen zichtbaar die reeds uit de put werden gehaald.

Figuur 44: De knekelput zichtbaar in het oostprofiel (P2), ten noorden van een oude riolering met oost-west as.

6.2.3.3.2. Werkniveau/loopniveau

De belangrijkste sporen binnen het kerkhof, naast de hierboven besproken inhumaties, zijn de sporen die opduiken vanaf vlak 2 en zichtbaar zijn tot en met vlak 4 en dit vooral in de westelijke zone van werkput 1 (zie plannen in bijlage). Het gaat dus om sporen die niet in verband kunnen gebracht worden met het kerkhof zelf, maar die er wel binnenin liggen.

Aanvankelijk werd een licht oranjig beige spoor aangetroffen in vlak 2, S33 op een hoogte van +7,26m TAW, dat uit zeer veel kalkmortelbrokken en ijzerzandsteenbrokken bestond. Het spoor was zeer onregelmatig van vorm en is vermoedelijk het restant van een laag. In vlak 3 verkleinde dit spoor tot enkele kleinere onregelmatige sporen, namelijk S71 en S72 op +6,87m TAW. In vlak 4 was dit pakket met kalkmortel en ijzerzandsteen verdwenen en maakte het plaats voor een lappendeken van verschillende sporen. Vermoedelijk maken S33, S71 en S72 deel uit van een loopniveau en werden in deze zone tijdelijk geen mensen begraven.

Figuur 45: Vlak 2 (westelijke zone) met de opduiking van een loop- of werkniveau (S33). Het kerkhof werd hier tijdelijk verlaten.

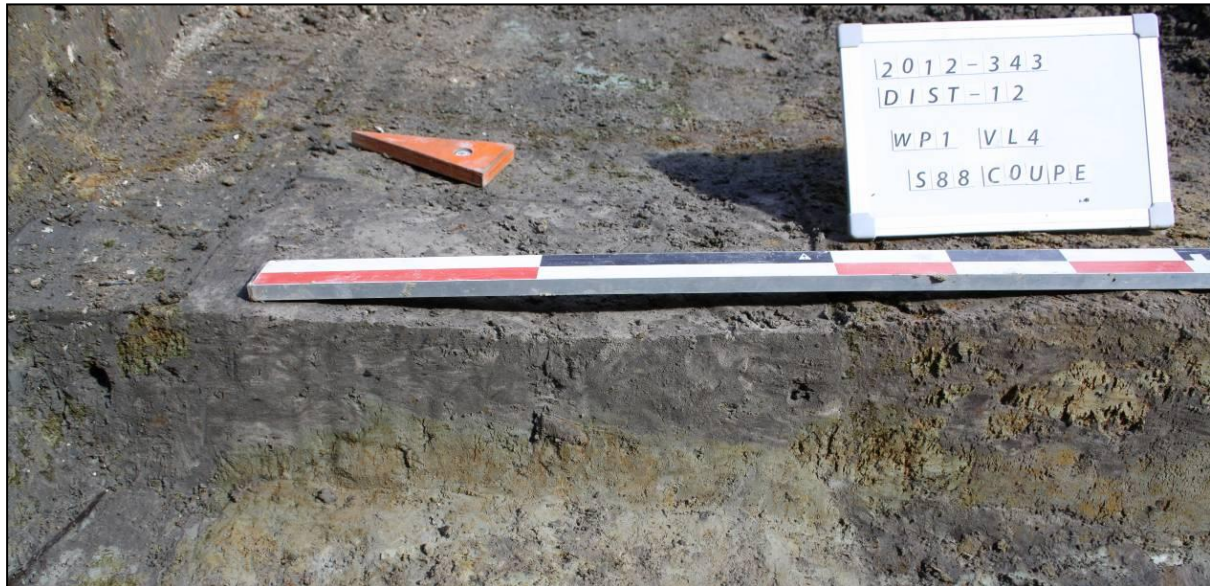
Figuur 46: In vlak 3 splitst het loopniveau (vlak 2, S33) zich op in verschillende onregelmatige vlekken (S71 en S72).

Door de aanwezigheid van kalkmortelbrokken en ijzerzandsteenbrokken lijkt het erop dat het loopniveau (dat slechts 30 à 35cm hoog was) werd aangelegd om aan de kerk of het stadhuis te werken tijdens verbouwingen. Het kan daarom als werkniveau geïnterpreteerd worden. Zowel onder als boven dit loopniveau zitten sporen die vermoedelijk deel uitmaken van ophogingspakketten. In vlak 4 is een soort lappendeken zichtbaar en lijken de sporen regelmatig van vorm (rechthoeken en vierkanten). Toch bleken deze sporen zeer ondiep en kon er geen betekenis aan gegeven worden.

Eén spoor loont de moeite om apart te bekijken, namelijk S88. Dit ondiepe spoor werd gecoupeerd in vlak 4 op een hoogte van +6,64m TAW. Qua textuur en kleur lijkt dit spoor sterk overeen te komen met het oudst aangetroffen spoor op de site, de greppel opgevuld met bruinig grijs humeus zand en gevonden vanaf een hoogte van +6,42m TAW in WP3 (zie *supra*). Het spoor bevond zich ruimtelijk dicht bij deze greppel uit WP3 en lijkt dus opgevuld te zijn met een gelijkaardige vulling.

Figuur 47: In vlak 4 verschijnt een ophogingspakket onder de vorm van een soort lappendeken. S88 is opgevuld met bruinig grijze zandige bodem.

Figuur 48: S88 in vlak 4 bleek heel ondiep in profiel.

Wat de datering betreft van deze sporen kan geen beroep gedaan worden op materiaal, aangezien er nauwelijks materiaal werd aangetroffen. De historische bronnen geven aan dat het stadhuis gedurende het bestaan van het kerkhof naast de Sint-Niklaaskerk, dit wil zeggen tot 1784, twee (ver)bouw(ings)fases gekend heeft, namelijk in 1428 en in

1567. Is het mogelijk dat het loopniveau werd aangelegd in functie van deze bouwwerkzaamheden of kan dit werkniveau gelinkt worden aan herstellingswerken aan de kerk? De historische documenten vermelden immers een heropbouw van de kerk in 1333 na een brand. Voor een relatieve datering moet hoe dan ook in acht genomen worden dat de inhumaties die onder deze pakketten liggen een oudere datering hebben dan het werkniveau en dat het werkniveau alleszins ouder is dan de bovenste inhumaties van het kerkhof dat in 1784 werd opgegeven.

Wat S88 betreft werden er eveneens geen vondsten aangetroffen die een datering konden opleveren. Toch gaat het, in tegenstelling tot de greppel in WP3 (S223), vermoedelijk niet om één van de oudste sporen aangezien onder dit ondiepe spoor opnieuw een kerkhofzone verscheen met inhumaties die een oudere datering hebben.

6.2.3.4. Vondsten

De vondsten aangetroffen in de kerkhofgrond en bij de inhumaties zijn zeer beperkt. Er moet rekening mee gehouden worden dat het aardewerk, gevonden bij de begravingen, zelden een exacte datering van de inhumaties oplevert. In de meeste gevallen zijn deze vondsten er in een latere of oudere periode in terecht gekomen of zijn de vondsten intrusief. Het is meer aangewezen om uit te gaan van de dateringen op de skeletten en eventueel de houtstalen van de kisten, dan op het aardewerk dat bij de inhumaties werd aangetroffen. Toch kunnen deze vondsten alleszins helpen bij het vooropstellen van relatieve dateringen.

Er werd in de kerkhofgrond zowel rood geglaazuurd aardewerk als weinig grijs aardewerk aangetroffen. Daarnaast werden ook beperkte fragmenten van faience, majolica, industrieel wit, pijpjarde en steengoed (waaronder Raeren en Westerwald) aangetroffen, en dit vooral in de bovenste kerkhofgrond. Daarnaast werd er ook heel wat lood verzameld en is er eveneens in het bovenste pakket een munt aangetroffen. Naast deze vondsten werden relatief weinig ijzeren kistnagels gerecupereerd. Zoals hiervoor reeds werd vermeld kan het bovenste pakket van het kerkhof op basis van de vondsten vermoedelijk rond de 17de à 18de eeuw gedateerd worden. Na conservatie kan ook duidelijk worden of de munt enigszins verheldering kan opleveren.

Bij skelet S63 in vlak 4 (oostelijke zone) werd op een hoogte van +6,83m TAW een fragment gevonden van rood beschilderd aardewerk. Algemeen wordt deze categorie gedateerd van de 10de tot de 12de eeuw. Is deze scherf intrusief of kan dit skelet werkelijk gedateerd worden in die periode? Indien er sprake is van de laatste optie kan

er van uitgegaan worden dat het kerkhof van de Sint-Niklaaskerk teruggaat tot de volle middeleeuwen en er vermoedelijk nog oudere inhumaties aangetroffen zijn.

Het valt op dat de vondsten voornamelijk uit de bovenste donkerbruine/donkergrijze meer zandige kerkhofgrond komen. De kleiige kerkhofgrond bezat zeer weinig materiaal, maar opvallend veel silexfragmenten en rolkeien afkomstig uit de natuurlijk bodem. Deze laatste werden eveneens in de moederbodem aangetroffen. Er zijn te weinig vondsten aangetroffen om de kleilaag met inhumaties en de begravingen in de moederbodem exact te kunnen dateren.

Voor een absolute datering van de inhumaties en dus de opeenvolgende kerkhofpakketten zal natuurwetenschappelijk onderzoek meer antwoorden kunnen bieden.

6.2.3.5. Interpretatie

Het kerkhof situeerde zich in werkput 1 centraal in het opgravingsvlak met visueel een oostelijke en westelijke zone, gescheiden door een riolering met noord-zuid as. De oostelijke zone vertoonde vanaf vlak 1 tot en met vlak 7 inhumaties in de meer zandige kerkhofgrond, de kleilaag en de moederbodem (blauwgroene/gele klei). De westelijke zone week hier duidelijk van af. Hier zaten er in vlak 1 inhumaties, vlak 2 vertoonde een nivelleringslaag (loopniveau of zelfs werkniveau) en vlak 3 en vlak 4 bezaten enkele archeologische sporen (waarvan één was opgevuld met een bruinig grijze humeuze zandbodem), maar géén inhumaties. In vlakken 5, 6, 7 en 8 daarentegen verschenen opnieuw inhumaties. In de kleilaag en in de moederbodem waren de inhumaties niet verstoord en waren de grafkuilen en kisten duidelijk zichtbaar. De skeletten waren echter zéér broos. Dit in tegenstelling tot de skeletten die aangetroffen werden binnen de bruine/grijze zandige kerkhofgrond, die vaker in betere staat waren. Hier waren de kisten dan weer veel minder goed bewaard (vaak was er enkel een vage kistaflijning zichtbaar). Sommige inhumaties in de moederbodem vertoonden geen kisten, maar hadden wel een enkele (dikke) plank, soms eveneens ingeklapt, bovenop het skelet. Dit kan een chronologische of een financiële oorzaak hebben. Het is daarbij ook mogelijk dat het bij de inhumaties met enkel een afdekkende plank wel degelijk om gewone kistbegravingen gaat, maar dat de wanden en bodem van de kisten in een zachtere en goedkopere houtsoort waren vervaardigd dan het deksel waardoor ze niet bewaard zijn gebleven. Enkele inhumaties lijken dan weer begraven te zijn in volle grond. Eventuele lijkwades werden daarbij niet herkend.

De centrale opgravingszone is dus altijd kerkhof geweest, waarbij het meest westelijke deel een tijd opgegeven is als kerkhof, nadien opgehoogd werd en een tijd gebruikt is als werkniveau, waarna het in de 17de/18de eeuw opnieuw gebruikt is als kerkhof. In de westelijke zone was vlak 8 het diepste niveau waar inhumaties werden aangetroffen; in de oostelijke zone was vlak 7 het laatste niveau. In beide zones werden naast de inhumaties geen andere/oudere sporen aangetroffen. Ook in WP3 was het kerkhof nog aanwezig met inhumaties. Deze kwamen voor van vlak 1 tot en met 6, behalve in vlak 3 waar het ophogingspakket verscheen dat ook zichtbaar was in werkput 1.

Er zijn in totaal 80 inhumaties onderzocht. Er werden 53 adulten opgegraven, 22 subadulten en vijf baby's/jonge kinderen. Daarbij moet opgemerkt worden dat het onderscheid tussen een adult en een subadult, wegens het ontbreken van budget voor antropologisch onderzoek, ter plaatse gemaakt diende te worden op basis van de grootte van het skelet en op basis van de al dan niet fijnere/dunnere en meer broze botfragmenten. Dit is zeker niet ideaal. De opdeling in leeftijd gebeurt normaal op basis van het gebit in combinatie met de studie van de ontwikkeling en groei van de gewrichten. Er dient dus een foutmarge in acht genomen te worden.

Bij de begravingen werden enkele opmerkelijke individuen aangetroffen. Over het algemeen lagen de inhumaties volgens een west-oost as, maar drie begravingen lagen in een oos-west richting. Eén skelet was op zijn/haar buik gepositioneerd. Eén skelet vertoonde een uitermate dik onder(scheen)been (aan de rechterzijde). Bij één skelet werd een ring gevonden. Ter hoogte van een ander skelet werden ter hoogte van het bekken restanten gevonden van iets wat leek op eierschalen. Mogelijk gaat het om concreties die bij het lichaam horen, zoals gecalcificeerde lymfeklieren, gecalcificeerde autogeamputeerde eierstok, gecalcificeerde cyst van de eierstokken, ... Bij een baby-/kinderskelet werd dan weer plantaardig materiaal aangetroffen. Het is mogelijk dat het lichaam in stro werd gewikkeld alvorens het in de kist werd gelegd of dat deze jonge persoon een soort boeket meekreeg. Verder is er mogelijk sprake van een familiegraf, alsook van een graf met ouder (moeder?) en kind. In het onderste vlak van WP3 werden vijf skeletten aangetroffen met restanten van de hersenen. Heel wat skeletten vertoonden een *post mortem* verkleuring.

6.2.4. Muurrestanten stadhuis (1875)

In de drie werkputten die werden aangesneden tijdens de opgraving van de binnenkoer van het stadhuis werden een beperkt aantal muurstructuren aangetroffen. Zo werden in het meest zuidelijke deel van werkput 1 en centraal binnen werkputten 2 en 3 enkele muurrestanten gevonden die mogelijk gelinkt kunnen worden aan het stadhuis van 1875.

6.2.4.1. Kelders en gevels van het stadhuis (1875)

In **werkput 1** werd in de zuidwestelijke hoek een zeer goed bewaarde kelder aangetroffen met een L-vormige trap. S10 tot en met S16 maakten deel uit van deze kelder met trapgat. De kelder zelf kwam in vlak 1 te voorschijn op een hoogte van circa +8,23m TAW en +8,17m TAW. De bodem ervan zit 2,32m diep ten opzichte van de bovenste bewaarde baksteenlaag van de kelder. De kelder meet 2,95m (noord-zuid as) op 2,25m (oost-west as). Het baksteenformaat varieert: 22,0-23,0 x 10,0-10,5 x 5,0-7,0cm. Op basis van de afmetingen van de polderbakstenen uit de vondstmelding kunnen de bakstenen van de kelder uit werkput 1 gerelateerd worden aan de muur met noord-zuid oriëntering.

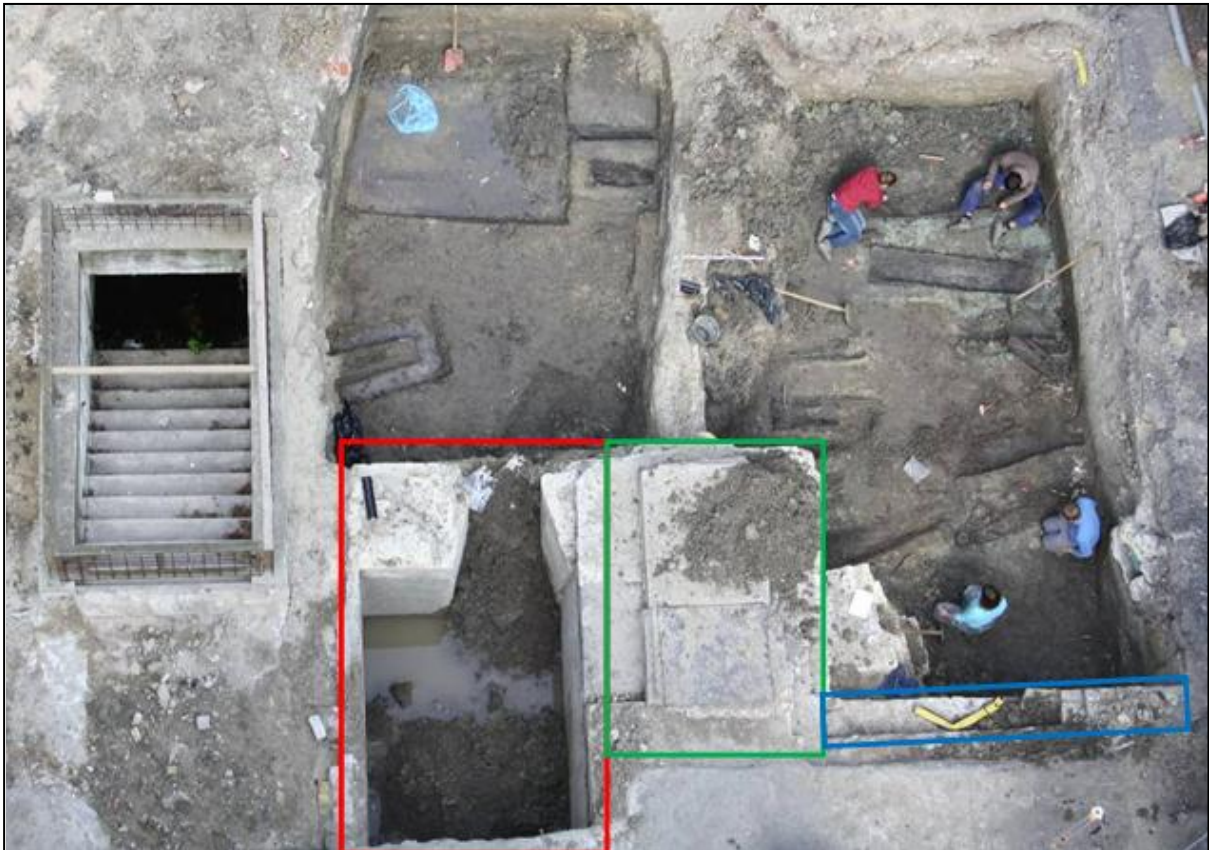
De binnenste muren van de kelder waren bepleisterd en de muren verbreedden naar onder toe. Mogelijk was er onderaan de muren een voorzetegel geplaatst tegen de muren om opstijgend vocht tegen te gaan. De oostelijke muur zat vervat in/tegen de beercisterne die op moment van de opgraving nog steeds deze functie had. Bovenaan werd deze laatste muur afgedekt door een grote arduinen blok. Opmerkelijk is het feit dat de oostelijke, noordelijke en westelijke muren van de kelder uit gele polderbakstenen bestaan en de zuidelijke muur opgetrokken is met een rode baksteen. De kalkmortel die werd gebruikt bestond uit zeer harde lichtgrijze kalkmortel met daarin veel steenkoolsintels. Door de pleisterlaag op deze muur konden het metselverband en de afmetingen van de bakstenen niet achterhaald worden. Het is mogelijk dat de kelder vroeger groter was en in een latere periode verkleind is door het plaatsen van de muur in rode baksteen. De vloer van de kelder bestond uit beton en zat op een hoogte van +5,93m TAW.

Het trapgat bestond uit een L-vormige doorgang die ingewerkt zat in het noordelijke deel van de kelder. De doorgang van het trapgat versmalde naar boven toe. Het trapgat werd op circa +8,11m TAW en +7,85m TAW vastgesteld. In totaal bestond de trap uit 8 treden. De bovenste 4 treden, die in een noord-zuid as lagen, waren arduinen blokken

die verwerkt zaten in het bakstenen muurtje. De treden bedroegen ca. 23cm in de breedte en ca. 95cm in de lengte. Bovenop de treden was heel wat humeuze kalkafzetting zichtbaar. De onderste 4 treden (oost-west as) bestonden uit gele bakstenen die bedekt waren door een cementlaag. Het uitzicht van de treden was zeer ruw en er werd heel wat mortel op aangetroffen. In tegenstelling tot de bovenste vier treden waren de onderste treden onregelmatig wat hun afmetingen betreft.

In de kelder werden twee duidelijk te onderscheiden vullingen gevonden. De onderste vulling bestond uit een zeer humeuze, organische donkergrijze tot zwarte laag waarin heel wat faience en industrieel wit aardewerk werd aangetroffen. Naast dit industrieel wit aardewerk kon ook een kleine hoeveelheid steengoed, hout en heel wat glas worden vastgesteld. Omwille van deze humeuze organische context waar veel vondsten uit kwamen werd besloten om 50 liter te bemonsteren en nadien uit te zeven. Uit de zeefresidu's kwam gelijkaardig materiaal te voorschijn, waarbij de nadruk vooral lag op het industrieel wit aardewerk en het glas. Dit materiaal doet een datering veronderstellen aan het einde van de 19de – begin 20ste eeuw. Het bovenste pakket van de keldervulling was eerder los puin en was heterogeen bruin/blauwgrijs van kleur. In de bovenste keldervulling is ook voornamelijk industrieel wit aardewerk, steengoed en glas aangetroffen. Daarnaast werd heel wat metaal aangetroffen, waaronder een grote homp aan elkaar gekoekte nagels. Op basis van het materiaal aangetroffen in het bovenste pakket en een relatieve datering met het onderste pakket wordt een datering vooropgesteld rond de Eerste Wereldoorlog. Gezien de onderzochte vullingen wordt verondersteld dat de kelder een zekere periode dienst deed als beerput/beerkuil. Achteraf bleef deze kelder in gebruik als stort en werd er vooral materiaal uit WOI in gestort.

S10 tot en met S16 maakten dus deel uit van de kelder in de zuidwesthoek van werkput 1. Op basis van het kaartmateriaal en op basis van de vondsten uit de keldervulling kan deze kelder gelinkt worden aan de derde bouwfase van het stadhuis, namelijk die van 1875. Aan het einde van de 19de eeuw nam het stadhuis immers een grotere oppervlakte in beslag en kwam de achtermuur van het stadhuis vermoedelijk tot aan de zuidelijke omtrek van de opgravingsput. Dit wil zeggen dat de aangetroffen kelder vermoedelijk nog buiten de achtergevel van het stadhuis lag.

Figuur 49: Overzicht van WP1 met de muurrestanten van het stadhuis uit 1875: de kelder (rood) (waarbij de L-vormige trap reeds verwijderd is) en de achtergevel van het stadhuis (blauw), gescheiden door een beercisterne (groen).

Figuur 50: Zicht op de kelder in WP1 met de L-vormige trap. De kelder is opgebouwd met gele polderbakstenen.

Figuur 52: Het L-vormig trapgat van de kelder in WP1. De trap bestond uit 8 treden in totaal.

Figuur 51: Zicht op de zuidelijke muur van de kelder in WP1. Deze muur is opgebouwd met rode bakstenen en is er vermoedelijk later tussen gezet. Oorspronkelijk was de kelder dus waarschijnlijk groter.

Ten oosten van deze kelder lag de beercisterne en daarlangs werden nog een aantal muurstructuren aangetroffen. Eén daarvan met fundering kan mogelijk in verband gebracht worden met de bouwphase van 1875. Het gaat om S19 en S20. S19, aangetroffen op een hoogte van ca. +8,28m TAW, is een muur bestaande uit rode en gele bakstenen met een gemiddelde breedte van 9 à 10cm en een gemiddelde hoogte van 6,5cm. Aangezien slechts 3 baksteenlagen zichtbaar waren en deze drie lagen telkens koppen vertoonden, kon de lengte van de bakstenen niet achterhaald worden. Er werd een licht rodig beige harde kalkmortel gebruikt met kalkstippen. Er was noch mortel noch pleister te bespeuren op het metselwerk. S20 deed dienst als fundering van S19 en zat op een hoogte van ca. +8,21m TAW. De fundering bestond uit gele baksteen en was opgemetst met een vrij harde licht grijze kalkmortel met kalkstippen en veel steenkoolsintels. Er zat mortel op de funderingsmuur. In functie van de renovatiewerken en van de onderkeldering werd de diepte van de fundering nagegaan. Deze kon niet volledig onderzocht worden aangezien de bereikbaarheid van de kraan beperkt was. Het diepste punt dat werd geregistreerd zat op een diepte van +4,96m TAW.

Daarnaast waren nog een viertal onregelmatige arduinen blokken (S18) aanwezig, waarvan de grootste een afmeting bezat van 100 x 62 x 25cm. Deze blokken waren met elkaar bevestigd door middel van een vrij zachte, lichtgrijze kalkmortel met kalkstippen en weinig steenkoolsintels. Bovenop de arduinen blokken zat mortel. De blokken zaten op een hoogte van ca. +8,30m TAW. De functie van de arduinen blokken kon niet achterhaald worden. Maakten zij deel uit van een trapconstructie (of dienden zij als dakplaten voor een riool)?

S17 was een recente riolering in gele polderbaksteen met een noordoost-zuidwest as die uitkomt in de centrale cisterne. De riolering werd geregistreerd op een hoogte van +7,94m TAW. Aangezien deze riolering zeer recent was, werd deze riool na het registreren snel verwijderd om na te gaan of het kerkhof hieronder doorliep. Na het afbreken van de riool werd voorgaande veronderstelling onmiddellijk bevestigd.

Aangezien muur S19 met oost-west oriëntatie en zijn fundering S20 in het verlengde liggen van de zuidelijke muur van de kelder en het kaartmateriaal van 1875 een stadhuis toont dat groter was dan het huidige stadhuis kan er opnieuw van uitgegaan worden dat dit de achtermuur was van het 19de-eeuwse stadhuis. De vergelijkbare hoogte en breedte van de bakstenen van de muren S19 en S501 (cf. *infra*) zijn eveneens een aanwijzing voor het feit dat deze beide muren deel uitmaakten van het 19de-eeuwse stadhuis.

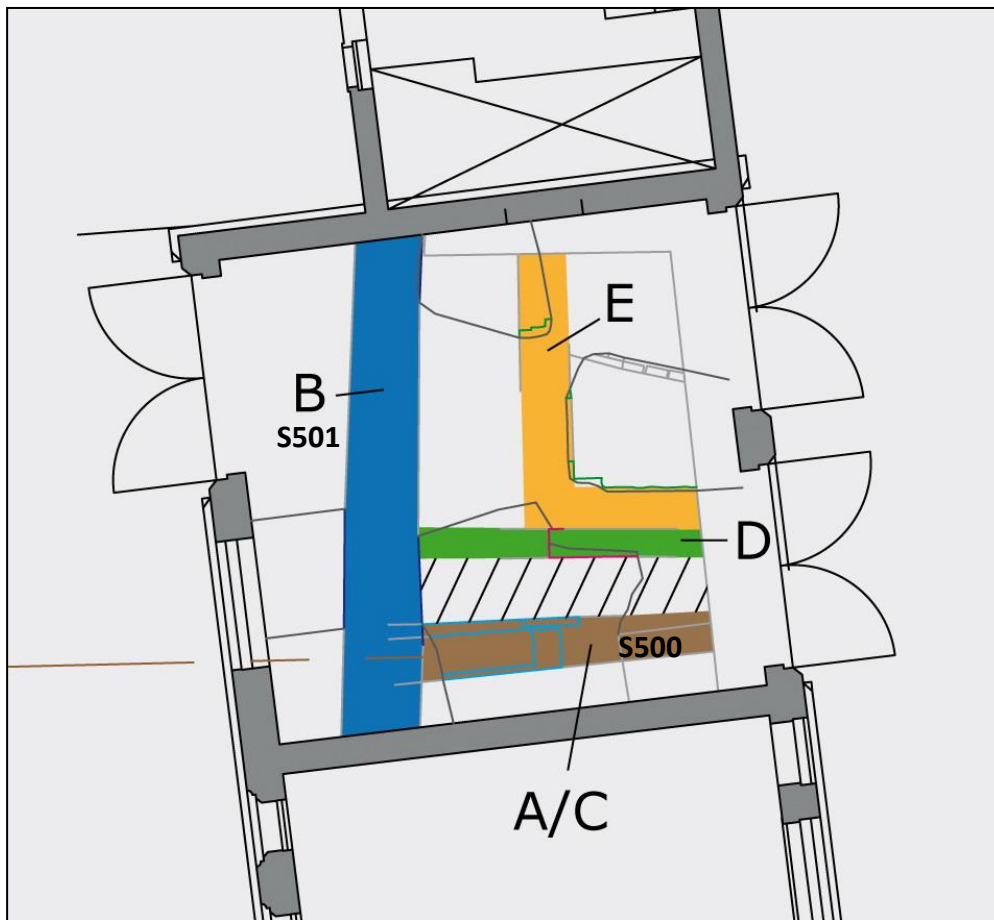

Figuur 53: De overige muurstructuren in WP1 die gelinkt kunnen worden aan het stadhuis van 1875, namelijk S18, S19 en S20 (respectievelijk arduinen blokken, achtergevel en fundering van de achtergevel).

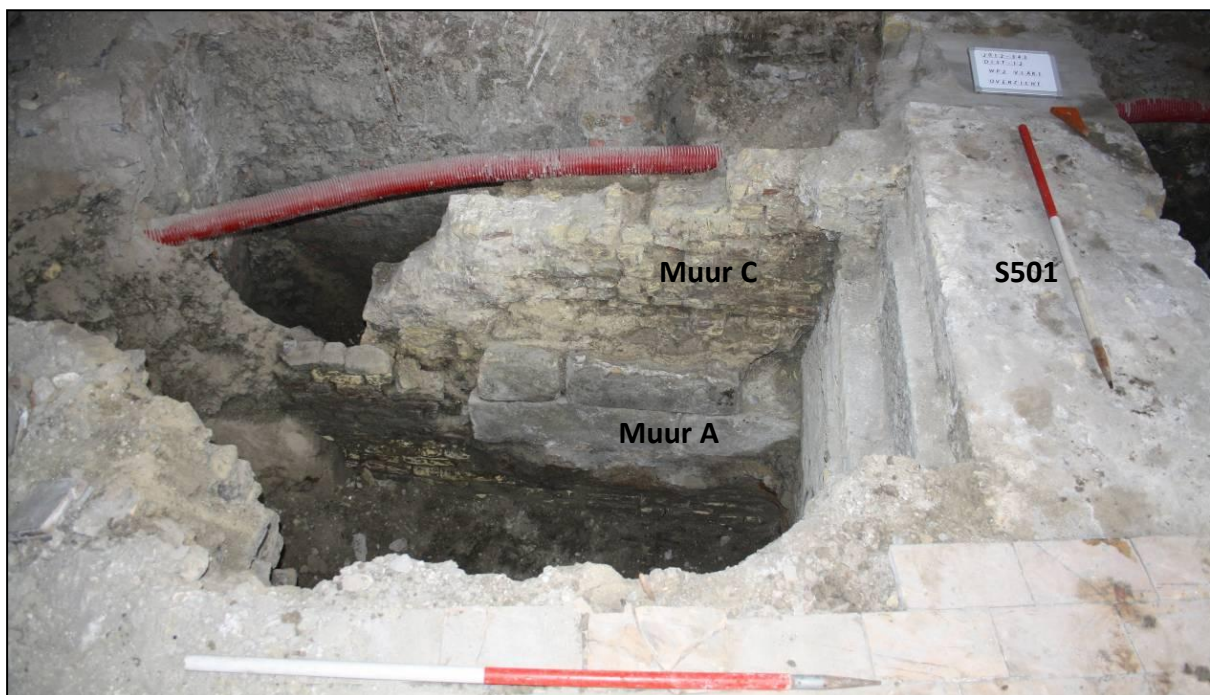
In **werkput 2** werden tijdens een vondstmelding reeds enkele muren aangetroffen (zie figuur 54):²⁵

- Muur A: de oude kerkhofmuur? Hiertegen werd in 1428 het stadhuis gebouwd (1ste bouwfase).
- Muur B: de oostelijke muur van het stadhuis van 1875.
- Muur C: de achtergevel van de gevangenis, gebouwd in 1634.
- Muur D: door de bouw van muur D, parallel aan muur C werd een riool gecreëerd, gearceerde zone.
- Muur E: maakt deel uit van de huisjes die tegen de gevangenis werden aangebouwd.

²⁵ Voor de uitgebreide beschrijving van deze muurstructuren wordt verwezen naar de rapportage van de vondstmelding.

Figuur 54: Grondplan van de vondstmelding met daarop de bestudeerde muren (letters) en de spoornummers van de opgraving (© Dewilde M. 2011).

Figuur 55: S501 is gebouwd bovenop muur A en koud gezet tegen muur C. Muur A en C = S500.

Figuur 56: Muur A (de oude kerkhofmuur) liep oorspronkelijk door in westelijke richting, maar werd afgebroken voor de bouw van S501 (de oostelijke muur van het stadhuis van 1875).

Tijdens de opgraving moest worden nagegaan of muur A/C (benaming gebruikt tijdens de vondstmelding) nog verder doorliep in westelijke richting, aangezien men in het stadhuis zelf een gelijkaardige muur had aangetroffen die daarvan het verlengde moest zijn. Muur A/C kreeg tijdens het onderzoek spoornummer 500 (+8,34m TAW in het westen en +7,99m TAW in het oosten) en muur B kreeg het spoornummer 501 (+8,44m TAW). Bij verdiepen ten westen van muur B werd al snel duidelijk dat S500 niet meer zichtbaar was en stopte onder/tegen S501. Muur A liep hoogstwaarschijnlijk wel door in westelijke richting, maar is voor de bouw van S501 deels afgebroken aangezien S501 muur A overbouwd heeft. Nadien heeft men muur A afgebroken en vervangen door muur C. Aangezien muur C en S501 koud tegen elkaar staan, kan muur C niet afgebroken zijn, maar moet S501 er tegen geplaatst zijn.

Bij het aanleggen van **werkput 3** werden centraal in de werkput muurrestanten gevonden op een hoogte van +8,15m TAW (S171) en +8,12m TAW (S172). Aanvankelijk was in vlak 1 een enkele muur met min of meer noord-zuid as aanwezig, S171. Deze laatste was opgetrokken met gele bakstenen van 22,0 x 11,0 x 7,0cm groot en verbonden met elkaar door middel van een zeer harde licht wittig grijze kalkmortel met kalkstippen en weinig steenkoolspikkels. De muur zelf was 46cm breed en kon tot 1,90m lang opgemeten worden (in het noorden was een deel van de muur immers uitgebroken voor

het plaatsen van een recente riolering en rioolbuis, S172). De muur bezat zowel langs de oostelijke zijde als langs de westelijke zijde een pleisterlaag, waardoor het metselverband niet zichtbaar was. In het oosten was tijdens het afgraven een soort gewelf zichtbaar dat ongeveer 50cm diep zat. Doordat de kraan dit muurfragment beschadigd had en dit helemaal los stond werd uit veiligheid overwogen om dit muurfragment af te breken. Op het eerste zicht werd gedacht dat het de aanzet was van een keldergewelf, aangezien die zijde van de noord-zuid muur bepleisterd was. Bij verdiepen bleek de insteek van de muur met noord-zuid oriëntering het tegendeel te beweren. De functie van de kleine gewelfstructuur is tot nog toe dus onduidelijk.

Aan de andere zijde van de noord-zuid muur leek de muur op het eerste zicht te stoppen. Na verdiepen bleek deze deel uit te maken van een kelder waarbij de noord-zuid muur de oostelijke muur was. De zuidelijke muur werd pas zichtbaar in vlak 3 op een hoogte van ca. +6,93m TAW en bleek ingevallen/ingestort te zijn (S201). Bij het ontdekken van deze kelder werd de zeer puinige en recente vulling onmiddellijk verwijderd om na te gaan of er nog een vloerniveau aanwezig was. Er kon een diepte van 2,40m bereikt worden vanaf de bovenste baksteenlaag (+8,15m TAW). Omwille van een continue waterinloop en de kans op het instorten van het westprofiel kon de volledige diepte niet vastgesteld worden en kon de vloer niet worden geregistreerd. Ook na het bereiken van de moederbodem in werkput 3 bleek de aanlegsleuf van de kelder in vlak 6 nog vrij groot en leek de kelder dus nog een heel stuk dieper te zitten.

Figuur 57: Overzicht van WP3 in vlak 1. De aanzet van de keldermuren is reeds zichtbaar.

Figuur 58: WP3 in vlak 4. De zuidoostelijke hoek van een kelder is duidelijk zichtbaar. De zuidelijke muur is deels ingevallen. De vulling van de kelder bestond uit heel veel bouwpuin.

Figuur 59: De volledige diepte van de kelder en de eventuele aanwezigheid van een vloer konden niet achterhaald worden (wegens continue waterinloop en gevaar op instorten profiel).

Ten noorden van de kelder werd deze laatste deels afgebroken voor de plaatsing van een riolering/rioolbuis in rode baksteen (22,0 x 10,0 x 5,0cm en verbonden met elkaar door middel van een zeer harde licht wittig grijze cement). Rondom en tegen de gemetste riolering zat mogelijk de aanlegsleuf van S172 die volgestort was met zowel rode als gele bakstenen en cement die in één pakket aan elkaar gekoekt waren, S173.

S174 in vlak 1 werd groter in vlak 2 (+6,98m TAW) en leek daar nog de insteek van een muur te zijn, maar vanaf vlak 3 werd duidelijk dat het om de keldervulling ging en kreeg het spoornummer 200.

De belangrijkste muurstructuur binnen werkput 3 is dus een deel van een kelder. Op basis van de iconografische bronnen is geweten dat in de 19de eeuw (Popp 1842, Atlas der Buurtwegen 1845 en Pieters 1885) ter hoogte van werkput 3 gebouwen stonden. Afgaande op deze kaarten uit de 19de eeuw en de afmetingen van de bakstenen kunnen ook deze muurrestanten hoogstwaarschijnlijk gelinkt worden aan de derde bouwphase van het stadhuis, met name 1875, of zelfs vroeger.

6.2.4.2. Vondsten en stalen

Enkel van de kelder in werkput 1 werden de vondsten gerecupereerd omwille van de interessante context en om de muurresten te kunnen dateren. Van de onderste keldervulling werden eveneens 5 zeefstalen van 10 liter genomen en dit eveneens in functie van het dateren van de context. Van beide kelders werden ook een baksteen- en mortelstaal genomen.

Materiaal uit S200, de vulling van de kelder in werkput 3, werd niet verzameld. Bij het uithalen van de vulling bleek het vooral om recent bouwpuin te gaan. Aangezien dit materiaal geen nieuwe informatie kon opleveren en een datering van de kelder reeds voorhanden was op basis van het kaartmateriaal en de bakstenen van de opstaande kelder zelf werd geopteerd om verder geen stalen te nemen van het bouwpuin in de vulling.

In de kelder van werkput 1 werd heel wat industrieel wit aardewerk aangetroffen (vaak in blauw beschilderd), steengoed waaronder Westerwald en Raeren, porselein, weinig rood geglaazuurd aardewerk, weinig geglaazuurd Maaslands aardewerk, weinig grijs aardewerk, veel metalen nagels, rode bakstenen, veel transparant en groen glas, mossels, één fragment textiel, zaden en vruchten waaronder veel kersen- en druivenpitten, witte pijpaaarde en weinig menselijk en dierlijk bot. Deze vondsten

werden manueel verzameld tijdens de opgraving en daarnaast ook verzameld na het triëren van de zeefresidu's.

Beide vullingen van de kelder uit werkput 1 doen een datering veronderstellen aan het einde van de 19de en het begin van de 20ste eeuw. Volgens de historische bronnen en kaarten kon deze kelder gelinkt worden aan de derde bouwfase van het stadhuis, namelijk 1875, wat een datering van de keldervullingen aan het einde van de 19de – begin 20ste eeuw plausibel maakt.

6.2.4.3. Interpretatie

De meest recente sporen kunnen gelinkt worden aan het stadhuis van 1875. In de meest zuidelijke zone van werkput 1 werd een kelder aangetroffen die een tijdje gebruikt werd als beerput en die aan het einde van de 19de eeuw en vooral het begin van de 20ste eeuw volgestort werd met beer en puin. Eveneens in de meest zuidelijke zone werd de vermoedelijke achtergevel van het stadhuis van 1875 gevonden. De fundering van deze muur had een diepte van minstens 3,50 meter onder het maaiveld.

In werkput 2 werden de muren uit het vooronderzoek verder onderzocht en kon geconcludeerd worden dat de oudste muur met oost-west oriëntatie aanvankelijk in westelijke richting verder liep, maar in een latere periode overbouwd werd door de zijgevel van het stadhuis uit 1875. De achtergevel van de gevangenis (eerste helft 17de eeuw), die gefundeerd was op de oude kerkhofmuur, was koud gezet tegen de zijgevel van het stadhuis uit de eerste bouwfase 1428 en later tegen de zijgevel uit 1875.

In het noorden van de opgravingszone, in werkput 3, kwamen ook muurrestanten aan het licht. Zij maakten ook deel uit van een kelder, waarvan de diepte echter niet achterhaald kon worden omwille van de beperkte ruimte en het gevaar voor het instorten van profiel 6. Hoogstwaarschijnlijk maakte deze kelder deel uit van de bijgebouwen rondom het binnenplein van het stadhuis. Deze gebouwen kunnen net als de kelder in werkput 1 gedateerd worden in 1875 op basis van het baksteenformaat, of iets vroeger aangezien er reeds gebouwen zichtbaar waren op de kaart van Popp uit 1842, maar nog niet op die van Ferraris uit 1771.

7. DATERING EN INTERPRETATIE VAN DE VINDPLAATS

Op het opgravingsterrein ter hoogte van de binnenkoer van het Diksmuidse stadhuis werden sporen en structuren aangetroffen die chronologisch onderverdeeld kunnen worden in drie luiken: een gracht die dichtgeslibd is met de oude zandige bruinig grijze bodem, het kerkhof waarin talrijke inhumaties, een knekelput en een loopniveau werden gevonden, en als laatste muurstructuren die vooral gelinkt kunnen worden aan de derde bouwphase van het stadhuis (1875).

Het oudste spoor dat werd aangetroffen was een gracht, al dan niet natuurlijk of artificieel aangelegd, die geleidelijk aan was dichtgeslibd met een bruinig grijze zandige bodem. Er werd geen materiaal aangetroffen om dit spoor absoluut te dateren, maar op basis van de doorsnijding door de inhumaties in de moederbodem kon wel geconcludeerd worden dat het om het oudste spoor op de site ging. Na eventuele datering van de oudste inhumaties kan deze gracht hopelijk ook onderworpen worden aan een exactere relatieve datering.

Binnen het kerkhof waren drie grote pakketten te onderscheiden, namelijk een donkerbruine/donkergrijze zandige en puinige kerkhofgrond, een donkergrijze bruingroene fosfaatrijke kleiige kerkhofgrond en de blauwgroene tot gele moederbodem (klei). In al deze pakketten werden inhumaties aangetroffen.

Het kerkhof omvatte in totaal 80 onderzochte inhumaties, waaronder 22 subadulten en 5 baby's of kleine kinderen. Naast de inhumaties die deel uitmaken van een regulier kerkhof waren er een aantal opmerkelijke situaties waar speciale aandacht naar uitging. Over het algemeen lagen de inhumaties volgens een west-oost as, maar drie begravingen lagen in een oos-west richting. Eén skelet was op zijn/haar buik gepositioneerd. Eén skelet vertoonde een uitermate dik onder(scheen)been (aan de rechterzijde). Bij één skelet werd een ring gevonden. Ter hoogte van een ander skelet werden ter hoogte van het bekken restanten gevonden van iets wat leek op eierschalen. Mogelijk gaat het om concreties die bij het lichaam horen, zoals gecalcificeerde lymfeklieren, gecalcificeerde autogeamputeerde eierstok, gecalcificeerde cyst van de eierstokken,... Bij een baby-/kinderskelet werd dan weer plantaardig materiaal aangetroffen. Het is mogelijk dat het lichaam in stro werd gewikkeld alvorens het in de kist werd gelegd of dat deze jonge persoon een soort boeket meekreeg. Verder is er mogelijk sprake van een familiegraf, alsook van een graf met ouder (moeder?) en kind. In het onderste vlak van WP3 werden vijf skeletten aangetroffen met restanten van de hersenen. Heel wat skeletten vertoonden een *post mortem* verkleuring.

Er werden voornamelijk 2 manieren van begraven geregistreerd: inhumaties in grafkisten en begravingen onder een enkele plank. Opvallend was het feit dat de grafkisten in alle vlakken verspreid voorkwamen, terwijl de inhumaties met planken zich enkel in de onderste vlakken, maar eveneens verspreid manifesteerden. Of deze begravingswijzen een chronologische of financiële oorzaak hebben, kon niet met zekerheid bevestigd worden. ¹⁴C-dateringen zouden hierbij uitsluitsel kunnen geven. Het is ook mogelijk dat het bij de inhumaties met enkel een afdekkende plank eigenlijk om gewone kistbegravingen gaat, maar dat de wanden en bodem van de kisten in een zachtere en goedkopere houtsoort waren vervaardigd dan het deksel waardoor ze niet bewaard zijn gebleven. Enkele inhumaties lijken begraven te zijn in volle grond. Eventuele lijkwades werden daarbij niet herkend.

Volgens de literaire bronnen kan het kerkhof algemeen gedateerd worden tussen het jaar 1489 (hoewel een oudere datering zeker niet uit te sluiten valt) en 1784, toen het kerkhof opgegeven werd en werd overgebracht naar de Woumenweg. Over de einddatum is men zeker, maar wat het ontstaan van het kerkhof betreft bestaat dus nog grote onzekerheid. Hoe dan ook was er in het jaar 1489 reeds een kerkhof aanwezig en kan een datering van het veronderstelde oudste skelet hopelijk meer duidelijkheid bieden.

Op het terrein was een duidelijk verschil merkbaar tussen de westelijke en oostelijke zone van het kerkhof. Het kerkhof in de westelijke zone werd namelijk tijdelijk verlaten om plaats te maken voor een loop- of werkniveau dat tussen de meer zandige kerkhofgrond en de meer kleiige kerkhofgrond lag. In de bovenste kerkhofgrond kwam voornamelijk materiaal uit de 17de-18de eeuw. Wat het loopniveau en de daarbij horende ophogingspakketten betreft werd er geen dateerbaar materiaal aangetroffen en kan enkel een relatieve datering toegewezen worden die bepaalt dat dit loopniveau en de onderliggende kleiige kerkhofgrond ouder zijn dan de 17de-18de eeuw. Wat de datering van de onderste twee pakketten betreft moet dus vooral een beroep gedaan worden op eventuele toekomstige dateringen van de skeletten en de houtstalen van de kisten die werden aangetroffen.

Naast de algemene en bijzondere begravingen werd ook een knekelput gevonden die erop wijst dat het kerkhof ooit gedeeltelijk geruimd werd. Wat de exacte datering van deze ruiming betreft is er geen bruikbaar materiaal voorhanden, maar een datering rond 1875, met de bouw van het nieuwe stadhuis, lijkt wel plausibel.

De muurstructuren die in de drie werkputten werden aangetroffen kunnen allen gelinkt worden aan de derde bouwfase van het stadhuis in 1875 (of mogelijk zelfs ouder wat de kelder in WP3 betreft) en dit op basis van de historische documenten, de vondstmelding en de studie van de baksteenformaten. Zowel de achtergevel van het stadhuis uit 1875 en een aanpalende kelder werden aangetroffen in werkput 1. Bijgebouwen van het stadhuis die rondom het binnenplein stonden werden geregistreerd in werkput 3. In werkput 2 werden de muurrestanten uit de vondstmelding verder onderzocht. Zo werd in werkput 2 de oostelijke zijgevel van het stadhuis uit 1875 bestudeerd die bovenop de oude kerkhofmuur was gebouwd en die koud tegen de achtergevel van de gevangenis stond. De oude kerkhofmuur die werd afgebroken in functie van de oostgevel uit 1875 of zelfs al voor de eerste verbouwing in 1428 kon niet gedateerd worden. De achtergevel van de gevangenis dateerde uit 1634.

8. AANBEVELINGEN VOOR VERDER ONDERZOEK

De muurrestanten die werden aangetroffen konden op basis van de literaire en iconografische bronnen en op basis van de archeologische sporen zelf gedateerd worden. Wat de bestaansgeschiedenis van het kerkhof betreft kon voor een groot deel gebruik gemaakt worden van de literatuur en van het kaartmateriaal, maar zijn er toch nog een aantal hiaten aanwezig, vooral wat betreft het ontstaan van het kerkhof.

Aan de hand van een fysisch antropologisch onderzoek op de skeletten zou al iets meer kunnen gezegd worden over onder meer het geslacht, de leeftijd, de grootte en het ziektebeeld van de inhumaties. Hoewel deze gegevens heel interessant zijn lijkt het toch meer aangewezen om het ontstaan van het kerkhof specifiek te kunnen dateren. Zowel een ¹⁴C-datering op de inhumaties als een dendrochronologisch onderzoek op het hout van de grafkisten/planken zou hierover uitsluitsel kunnen geven.

Voor het stro of boeket dat aangetroffen werd bij een baby-/kindergraf wordt best een pollenanalyse voorzien. Deze vondst is hoogst uitzonderlijk en erg belangrijk in het kader van internationale onderzoek. Er is weinig informatie gekend over de wijze en de mate waarop aandacht werd geschonken aan het begrafenisritueel van jonge kinderen en er is heel wat onderzoek lopende met betrekking tot dit thema.

Wat de conservatie betreft zijn er vier munten die in aanmerking komen om gereinigd en behandeld te worden, evenals een ring (aangetroffen aan de rechterhand van een skelet) en een lakenloodje. Op die manier kan hun conservatie verzekerd worden voor eventuele toekomstige studies.

9. SYNTHESE

In het kader van de geplande renovatiewerkzaamheden en de onderkeldering van het binnenplein van het stadhuis te Diksmuide (provincie West-Vlaanderen) voerde een archeologisch team van Monument Vandekerckhove nv van 28 augustus tot en met 12 oktober 2012 een opgraving uit op het terrein. Opdrachtgever voor het onderzoek was de stad Diksmuide. Het binnenplein blijft na de werken zijn functie behouden en wordt onderkelderd om het archief van Diksmuide in onder te brengen. Aangezien deze onderkeldering gepaard zal gaan met een verstoring van de bodem werd door Onroerend Erfgoed geadviseerd om voorafgaand aan de werken een archeologische opgraving uit te voeren, teneinde te vermijden dat waardevol archeologisch onderzoek ongedocumenteerd verloren zou gaan. Het onderzoek werd uitgevoerd volgens de bijzondere voorschriften opgesteld door Onroerend Erfgoed, dat op basis van een positieve vondstmelding in 2011 door archeoloog Marc Dewilde, ergoedonderzoeker bij Onroerend Erfgoed, een verdere opgraving oplegde. Marc Dewilde stond eveneens in voor de wetenschappelijke begeleiding van deze opgraving. Er werden drie werkputten aangelegd, waarvan er zich twee zich op de binnenkoer van het stadhuis situeerden en één in een bijgebouw van het stadhuis, namelijk het poortgebouw. In totaal werd een oppervlakte van 74m² opgegraven.

Het archeologisch onderzoek leverde vrij veel informatie op. Wat de oudste sporen betreft werd slechts een fragment van een gracht aangetroffen die niet dateerbaar was. Ondanks het feit dat aanvankelijk werd gedacht dat het kerkhof geruimd was, werden er uiteindelijk heel wat onverstoorde inhumaties aangetroffen, waaronder ook heel wat unieke exemplaren. Bovendien konden twee begravingstypes vastgesteld worden: begravingen in grafkisten en begravingen onder een enkele plank. Wat de datering betreft moet het kerkhof minstens in het jaar 1489 bestaan hebben en is het opgegeven in 1784. Plaatselijk werd dit kerkhof ook tijdelijk verlaten om een loop- of werkniveau in te richten. Naast het kerkhof werden eveneens twee kelders en twee gevels aangesneden die gelinkt konden worden aan het stadhuis van 1875, of zelfs vroeger wat één van de kelders betreft. Zowel de muurstructuren als het kerkhof konden vergeleken worden met en teruggevonden worden op oude kaarten.

10. LITERATUUR

• Uitgegeven bronnen

- PIETERS R. 1985, *Geschiedenis van Dixmude*, Drukkerij van ED. Desmyter, Dixmude.
- DEWILDE M. *et al.* 1992, Stadsarcheologisch onderzoek in Diksmuide (W.-Vl.), in: *Archeologia Mediaevalis* 15, Namur, pp. 49-51.
- DEWILDE M. 1993, Stadsarcheologie in Diksmuide (W.-Vl.), in: *Archeologia Mediaevalis* 16, Gent, pp. 61-62.
- DEWILDE M., ERVYNCK A., BECUWE F. *et al.* 2010, *Jaarboek Abdijmuseum 'Ten Duinen 1138', Novi Monasterii Vol. 10: Cenulae recens factae. Een huldeboek voor John De Meulemeester*, Ten Duinen Abdijmuseum Koksijde.

• Onuitgegeven bronnen

- TROMMELMANS R. *et al.* 2009, *Archeologische prospectie Vismarkt Diksmuide (prov. West-Vlaanderen). Basisrapport – april 2009*, Ingelmunster, Monument Vandekerckhove nv, rapport 2009/04.
- HEYVAERT B. *et al.* 2010, *Archeologische prospectie Reuzemolenstraat Diksmuide (prov. West-Vlaanderen). Basisrapport – oktober 2010*, Ingelmunster, Monument Vandekerckhove nv, rapport 2010/15.
- DEWILDE M. 2011, *Rapportage vondstmelding Diksmuide Stadhuis, Kortemark*.
- S.n. 2012, *Bijzondere voorschriften bij de vergunning voor een archeologische opgraving: Diksmuide, Stadhuis (Grote Markt)*, Brugge, 2012.
- CALLEBAUT ARCHITECTEN, i.s.m. HAP S. en VANDEWALLE C., *Bouwhistorische nota Stadhuis Diksmuide*, Gavere, s.d.

- **Koninklijke Bibliotheek Brussel**

- Kaart van Jacob Van Deventer, 1550.

- **Stadsarchief Diksmuide**

- Figuratieve kaart van Martinus Haecke, 1716.
- Stadsplattegrond Laurens Van Iwaede-Mergaert, 1752-1753.
- Kadasterkaart en legger van P.C. Popp, 1842.
- Atlas der Buurtwegen, 1845.
- Kaart uit PIETERS R., 1885.

- **Internetbronnen**

- Agentschap voor Geografische Informatie:
 - <http://geo-vlaanderen.agiv.be>
 - <http://geo-vlaanderen.agiv.be/geo-vlaanderen/bodemkaart/>
- Onroerend Erfgoed:
 - <http://cai.erfgoed.net/cai/zoeken.php?p=zr>.
 - <http://cai.erfgoed.net/cai/locatie.php?l=76869>.
 - <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/21991>.
 - <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/woi/relict/380>
- Nationaal Geografisch Instituut (www.ngi.be):
 - Altimetrische fiche, zestiendeblad 20/2S, stamnummer Cabjk.
 - Kaart van Ferraris, 1771 (<http://www.ngi.be/NL/NL1-4-2-3.shtm>).
- Andere internetbronnen:
 - Kaart van Blaeu (1649) gebaseerd op de kaart van Sanderus 1641):
<http://www.sanderusmaps.com/en/our-catalogue/detail/165145/%20antique-map-of-diksmuide-by-j-blaeu/>
 - www.westhoekverbeeldt.be, privécollectie:
 - Dixmude – Rathaus, postkaart.
 - Dixmude – l'Eglise et l'Hôtel de Ville, postkaart.

- **Mondelinge bronnen**

- Persoonlijke communicatie met Marc Dewilde (email) dd. 07/11/2012.
- Persoonlijke communicatie met Geert Vermeiren (telefonisch) dd. 07/11/2012.
- Persoonlijke communicatie met Koen De Groote (telefonisch) dd. 07/11/2012.

11. BIJLAGEN

- Bijlage 1: Overzicht skeletten
- Bijlage 2: Situeringsplan
- Bijlage 3: WP1 & WP 3 - vlak 1
- Bijlage 4: WP1 & WP 3 – vlak 2
- Bijlage 5: WP1 & WP 3 – vlak 3
- Bijlage 6: WP1 & WP 3 – vlak 4
- Bijlage 7: WP1 & WP 3 – vlak 5
- Bijlage 8: WP1 & WP 3 – vlak 6
- Bijlage 9: WP1 – vlak 7
- Bijlage 10: WP1 – vlak 8
- Bijlage 11: WP2
- Bijlage 12: Profielen
- USB-kaart met daarop de veldtekeningen, de foto's, de inventarislijsten, het digitaal grondplan en de digitale versie van deze tekst en de bijlagen.